

Bogusław Śliwerski¹

The Maria Grzegorzewska University in Warsaw
ORCID: 0000-0002-3875-8154

MAIN DEVELOPMENT LINES OF POLISH PEDAGOGY FROM SOCIALIST ORTHODOXY TO POSTMODERN HETEROGENEITY

S u m m a r y: The subject matter of the analysis is the state of Polish pedagogical thought during the period between socialist orthodoxy and the heterogeneity of pedagogy open to pluralism. The synthetic study commences with a criticism of orthodox socialist pedagogy in the years 1948–1989, indicating its leaders and the trend of educational ideas and practices that were opposed to it. This last movement was evidence of the heterodox phase of development of Polish pedagogical thought, which preserved the achievements of outstanding humanists from the interwar period (1918–1939) while maintaining contacts with world science and supporting the independent underground education of Polish society. This allowed Polish pedagogy to regain its own scientific identity after 1989, i.e. in the heterogeneity phase that characterises the development of social and human sciences in democratic states. The author presents the scientific schools, theories and models of education that were absent (because of being censored) in times of orthodoxy and that – in spite of damages in the times of two totalitarianisms (fascism and Bolshevism) – have been developing in Poland for one hundred

---

¹ Prof. dr hab. Bogusław Śliwerski – Academic position: Professor. Educational Background Prof. – Nicolaus Copernicus University of Toruń – 1998; Dr hab. – University of Warsaw – 1992; Ph.D., University of Łódź, 1984; M.A., University of Łódź, 1977. Service Activities: Polish Education Association. Research Interests: area of pedagogy, theory of education, alternative education, comparative education, theory of school. Courses taught: *Introduction to pedagogy; Comparative education; Theory of education*. Selected Publications: *Współczesne teorie i nurty wychowania* (1998, IX, ed. 2015); *Współczesna myśl pedagogiczna. Znaczenia. Klasyfikacje. Badania* (2009); *Pedagogika ogólna. Podstawowe prawidłowości* (2012); *Diagnoza społeczeństwa publicznego szkolnictwa III RP w gorszej centralizacji* (2013); *Edukacja (w) polityce. Polityka (w) edukacji* (2015); *Meblowanie szkolnej demokracji* (2017); *Książki (nie)godne czytania?* (2017); *Habilitacja. Diagnoza. Procedury. Etyka. Postulaty* (2017); *Turystyka habilitacyjna Polaków na Słowację w latach 2005–2016* (2018); *Pedagogia harcerskiego wychowania* (2018). Address: University of Łódź, Pomorska Street 46/48, 91-408 Łódź, Poland; e-mail: boguslawsliewski@gmail.com.

years, situating its pedagogy in the centre of intradisciplinary and interdisciplinary comparative research on modern pedagogical thought around the world.

Keywords: pedagogy, education, pedagogical comparative science, orthodoxy, heterodoxy, heterogeneity, Poland, modern/contemporary pedagogical thought, scientific schools

Introduction

The contemporary state of development of Polish pedagogical thought after the totalitarian period, which encompasses three decades of social and political transformation, deserves a synthetic look because of a number of factors, namely:

- the process of recovery of its own scientific identity by postsocialist pedagogy;
- the determination of fields of theories, models or discourses absent from Polish pedagogical thought that have developed in Western democratic states for centuries;
- the development of intradisciplinary and interdisciplinary scientific schools;
- the state of comparative research on Polish pedagogical thought.

After 30 years of social and political transformation in Poland, it is worth looking at the emergence and development of pedagogy as a science understood as a specific intellectual and axionormative system. For the first time we can speak about a community of researchers focused around masters, i.e. about scientific schools characterised by factors such as the unity of the place and the master's personality uniting all researchers, the common subject matter of research, the common research paradigm and/or research method, the common theoretical backgrounds and the sense of belonging to the 'school'². Because of the limited volume of this work, my analysis of this issue is synthetic and focuses on the most important stages of emergence of such schools of pedagogical thought in Poland in the years 1989–2019. It is, however, necessary, to take account of the political circumstances due to which pedagogues had to go from orthodoxy through heterodoxy to heterogeneities of currents, concepts and receptions of ideas, ideologies and paradigms concerning education and upbringing. They had to face not only fundamentalism but also its contestation, and the differentiation of research fields within which some regularities were discovered, whereas others were concealed, or responsibility for their pathological existence was avoided. Researchers noticed the need for a new approach to the issues of education, its concepts, processes or contexts for the purpose of overcoming further areas of ignorance

---

² Bogusław Śliwerski, *Współczesna myśl pedagogiczna [Current Pedagogical Thought]* (Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls" 2009).

and misunderstanding of the changing world. According to Maria Dudzikowa, the need to conduct interdisciplinary research and go beyond the borders of still existing divisions between disciplines exists not only in Poland. "These phenomena occur on a global scale. New technologies that revolutionise interpersonal communication and the pace of political changes in the contemporary world unsettle both traditional reference points and value systems. This deepens the feeling of loss of both tutors and pupils, adults and adolescents"³.

Pedagogy of socialist fundamentalism

Socialist pedagogy (1948–1989) lost its autonomy and, consequently, scientific identity in Poland as a result of the external control of its theoretical approaches by the ideologically orthodox ruling party. Subordinated to the ideological and political interests of the government, just like other human sciences (sociology, psychology, political science, economy, law), pedagogy became a tool for an ideological revolution in the state for the purpose of conducting doctrinal research in a pathologised (non-scientific) ideological form. "The lack of autonomy of science, indicated by situations when external arrangements and factors towards science have an influence on the results of methodological disputes existing within individual scientific disciplines, is always a harbinger of the crisis of science and leads to the degeneration or transformation of this form of awareness"⁴.

Pedagogical thought was strictly subordinated to the political ideology of monistic power that put scientists under an obligation to select and prioritise unequivocally pedagogical ideas or concepts being analysed and published. At that time the progress of science manifested itself in the rejection of the assumption that all ideas might be equally important for pedagogues.

This means that all things that must be regarded as false in the light of subsequently acquired and determined results are simultaneously eliminated. The science of the past remains and lives in contemporary science in the factors that have retained the characteristics of genuineness. Other elements are doomed to oblivion, from which they are sometimes saved by the curiosity of a science historian⁵.

---

³ Maria Dudzikowa, 'Wprowadzenie do serii' ['Introduction to the Series'], in: *Wychowanie. Pojęcia. Procesy. Konteksty* [Education. Concepts. Processes. Contexts], ed. Maria Dudzikowa, Maria Czerepaniak-Walczak (Gdańsk: GWP 2007), 8.

⁴ Teresa Hejnicka-Bezwińska, *W poszukiwaniu tożsamości pedagogiki. Świadomość teoretyczno-metodologiczna współczesnej pedagogiki polskiej (Geneza i stan)* [In Search of the Identity of Pedagogy. The Theoretical & Methodological Awareness of Modern Polish Pedagogy (Origin and State)] (Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP w Bydgoszczy 1989), 28.

⁵ Bogdan Suchodolski, *O pedagogikę na miarę naszych czasów* [For Pedagogy Suited to Our Times] (Warszawa: Książka i Wiedza 1959), 83.

As in the case of political science, psychology or sociology, pedagogy submitted to false beliefs and politicians' claims dominating until the 1980s that the main postulates of neopositivist ideas of the Vienna Circle should determine the development of relatively coherent and uniform sciences *sensu stricte*. These sciences were rooted in naturalistic ontology and epistemology, which induced researchers to focus mainly on explicative, descriptive or optimisation research that would be based mainly on observable and measurable phenomena. This resulted from the rejection or profound criticism of normativism in human and social sciences as pejoratively marked speculativism – after all, a method of philosophical reflection. Thus, scientists were supposed to conduct research on the basis of the use of 'hard' methods of natural sciences along with the application of mathematically entrenched methods of statistical analysis in order to raise the status of social science disciplines to the level of science.

The task of socialist pedagogy was to eliminate any other pedagogy than the socialist ideology of political and Marxist orthodoxy from the thought of those times. Failure to undertake or censoring the results of research concerning such issues as religious education, civic education, historical truth or social maladjustment helped to consolidate and confirm the political identity of representatives of the government, but at the same time it destroyed the value and legitimacy of scientific knowledge or educational solutions that were founded on different pedagogical thought. Some scientists focused on analysing politically correct phenomena or cognitive problems that were of interest to them, narrowing the scope of their reflections in the name of allegedly methodological accuracy. In their analyses they distanced themselves from the history of pedagogical thought, macrosocial analyses of educational policy, comparative studies, the sphere of socialising and educational pathologies, the dysfunction of public education institutions, etc. However, Polish pedagogues were not fascinated with Soviet pedagogy, nor did they fully accept it.

The authorities particularly disliked representatives and followers of the Lviv–Warsaw school, not only pedagogues. [...] That was the basic reason for attempts to eliminate these scientists from Polish pedagogy and from teacher training institutions after 1948 and to impose translations of works of Soviet pedagogy as the core curriculum upon teacher training institutions. Many authors of works published in the years 1944–1948 were repressed, and their works were put on reading lists prepared by censors that put libraries, bookshops and other institutions disseminating knowledge to withdraw such works from their collections⁶.

---

⁶ Teresa Hejnicka-Bezwińska, *Pedagogika. Podręcznik do pierwszego stopnia kształcenia na poziomie wyższym* [*Pedagogy: A Handbook to the First Degree of Higher-Level Education*] (Warszawa: Difin 2015), 135.

Under the guise of attempting to attain the status of an autonomous science, pedagogy failed and could not become independent in the light of the positivist paradigm of research. In the words of pedagogues from the times of the People's Republic of Poland, it was an 'adulterous science'⁷, a 'complex of pedagogical sciences'⁸ or an 'allogenic science'⁹. In view of

[...] the lack of satisfactory results of the aforementioned procedures for the transition of established theories to pedagogy and, above all, its ambiguous scientific condition, this had to result in the withdrawal of pedagogues from the concept of pedagogy as a complex of derived knowledge and their transition to facts and research on them with full reserve and distrust towards all general judgements 'derived' in ready form from other sciences. The bad mood of pedagogues caused by the understanding of pedagogy as a 'complex of derived knowledge' could be compensated for by scientism, which had often been used already in the first years of the 20th century¹⁰.

This means that pedagogy had a continuous problem with its own identity, although it is not experienced at all by sociology or psychology – after all, other representatives of the above type of sciences. Also in Germany, Siegfried Bernfeld wrote that pedagogy was not a science yet, describing it as the 'poetics of education' that is devoid of the empirical base¹¹.

Pedagogical fundamentalism and educational orthodoxy was based on the conviction of its 'purity', independent of types and impacts of social, cultural, political, religious or educational differentiation. The followers of this approach are characterised by the literal interpretation of the only right and correct texts and direct engagement in their reception through individual faith. This is expressed by publications beginning with a 'yes/no' question, e.g. What is education? What does it mean to be a patriot? What is democracy? The tutor's attitude is to be dominated by faith and individual 'spiritual' experience and, at the same time, reinforced by prohibitions to take an interest in distinctness so as not to disturb the purity of experience and the sense of certainty and unambiguity. On the one hand, there is a lofty and only right goal, on the other hand – others recognisable from among those disloyal to it, which means enemies. The role of pedagogues in this paradigmatic perspective is to appropriate science for

---

⁷ Władysław Piotr Zaczyński, 'O potrzebie teorii w badaniach pedagogicznych dydaktycznych' ['About the Need for Theory in Didactic Pedagogical Research'], *Kwartalnik Pedagogiczny* 3 (1991), 99.

⁸ Kazimierz Sośnicki, *Dydaktyka ogólna [General Didactics]* (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo 1959), 27.

⁹ Stanisław Nalaskowski, 'Naukowość pedagogiki w ujęciu Kazimierza Sośnickiego' ['The Scientificity of Pedagogy in the Interpretation by Kazimierz Sośnicki'], *Wychowanie Na Co Dzień* 1–2 (2003), 13.

¹⁰ Zaczyński, 'O potrzebie...' ['About the Need...'], 100.

¹¹ After: Wolfgang Brezinka, *Methatheorie der Erziehung [Metatheory of education]* (München: Fischer Verlag 1978), 2.

themselves and to export their doctrine externally in a manner suppressing or eradicating pluralism effectively.

This was the spirit in which comparative research on pedagogical thought took place during the period of orthodoxy in the People's Republic of Poland, as well as in neighbouring socialist countries, with the rejection of all pedagogical currents and trends inconsistent with Marxism and the one-sided fragmentary interpretation of these theories in the field of vision fabricated under the guise of scientificity. The essence of metaphysical differentiations (metatheory with an arbiter) was to bring about – thanks to pseudo-comparative research – the decisive top-level conclusion that each non-Marxist theory of education either has a 'class sense hidden among reflections that are often quite correct and sufficiently justified'¹² or is completely useless, 'toxic' or even dangerous. This type of approach was justified by the theory that pedagogy will reach a higher level of scientific development only when it submits to the rules of logical empiricism and moves from subjectivism to methodological objectivism¹³.

Fundamentalism in humanities, particularly pedagogy, is dangerous when, while proclaiming its statements and laws as the only correct, true or best truths – often confrontationally against others – it believes that there is no need to allow other scientific schools to express their opinions, and that its ideas should be binding upon everyone, regardless of their acceptance. In this way it deprives others of the right to make their own generalisations of knowledge or theories and does not admit new research perspectives, thus hampering the development of science. This type of authoritarian attitudes also leads to the dogmatisation of the main assumptions of the trend by proclaiming their exceptionality.

This causes the rigidity of one's own ideas and the rejection of achievements of other researches, thus postponing the possibilities of exploring new problems and confining the subject matter of research to categories used by the given scholar or team. Going beyond the 'enchanted' circle of analytical categories is not permitted, even though these categories have been verified many times. While such an attitude can be understood at the beginning of existence of the school, it becomes dogmatic and fundamentalistic in the final stage of the school. This fundamentalism was confirmed by the founder at the beginning of the road, and successors do the same at the end of the road¹⁴.

---

¹² Ludwik Chmaj, *Prądy i kierunki w pedagogice XX wieku [Currents and Trends in 20th Century Pedagogy]* (Warszawa: PZWS 1963), 17; Karol Kotłowski, 'Pedagogika filozoficzna na UŁ w 30-leciu PRL' ['Philosophical Pedagogy at the University of Łódź During the 30 Years of the People's Republic of Poland'], *Acta Universitatis Lodzianis* 14 (1976), Serie I, 121 et al.

¹³ Heliodor Muszyński, *Wstęp do metodologii pedagogiki [An Introduction to the Methodology of Pedagogy]* (Warszawa: PWN 1970); Krzysztof Konarzewski, *Podstawy teorii oddziaływań wychowawczych [The Fundamentals of the Theory of Educational Impacts]* (Warszawa: PWN 1982).

¹⁴ Marian Surmaczyński, *Warsztaty metodologiczne doktorantów socjologii (Podręcznik) [Methodological Workshops of Doctoral Students of Sociology: A Handbook]* (Wrocław: Oficyna Wydawnicza ARBORETUM 2002), 135.

This is because fundamentalism and dogmatism are often connected with epigonism, whereby each critical judgement expressed towards representatives of a given theory is treated as an indelicacy and an attack on 'sanctities' by them, so they radically object to them.

Disciples are attached to the master's view so strongly that they do not go beyond them and prevent others from doing so, entrenching themselves in the same subject area and methods and ways of perceiving reality. They rule out any other aspects of perceiving the subject matter of research. The criticism of the scientific environment is rejected – in spite of this, the school experiences a decline¹⁵.

The intolerance towards otherness and the virulence of the language of its criticism are supposed to ensure the proper party's success in this rivalry. It includes the state authority in this process, whose task is to ensure that society follows the same system of values as it does.

There is no better or different pedagogy – there is only bad, undesirable or worse pedagogy from the only correct one. It is not proper to give in to the temptation of longing for the Absolute, where truths available to the insiders who have better insight into true morality and the only correct paradigm become the only valid law at the same time. The state and law should not engage in the implementation of any metaphysical concept, paradigm, current or direction of education so as not to exceed the limits leading to fundamentalism and despotism. If we talk about any commitment of state authorities, including law, their role should be at least to protect, if not support the state of differentiation of thoughts so as to enable searching for absolute values: truth, goodness and beauty thanks to ongoing research projects and implementations.

The transfer of the model of antagonistic division of existing doctrines, currents and directions into 'familiar' and 'strange', into 'friendly' and 'hostile', from politics directly to pedagogy will always mean the return to the totalitarian cold-war game in favour of the destruction, denial or total liquidation of all doctrines that do not fit into the category favourable for the authority, i.e., the category: 'we', 'our', 'familiar', which means politically, axiologically and ideologically 'correct'. In this antagonistically constituted discourse and educational practice, every 'other', 'strange' or 'different' party is an enemy, a threat, an undesirable kind or type of direction of thought, theory or doctrine that is not even worth polemicising with, but it has to be destroyed in order not to come into power and question the dominant identity.

During the times of the People's Republic of Poland, when pedagogy legitimised the ultimate and indisputable ideology of political impacts as pedagogical, many synthetic studies of contemporary pedagogical thought fitted into the process of rejection of any alternatives that might weaken and disturb the education

---

¹⁵ Ibidem, 136.

process in the totalitarian state. It is, therefore, not surprising that currents and directions of pedagogical thought were divided into bourgeois and progressive (socialist), where the former justified and legitimised the educational policy of the bourgeoisie using the school system for their own class egoistic purposes, which sustains “[...] the myth of ‘unselfish’, ‘apolitical’, ‘pure’ education, or the myth of education ‘in the service of the nation and humanity’”¹⁶. However, still valid was the then-current conviction that

[...] various pedagogical ‘theories’ and ‘discoveries’ mask their political face with slogans of social solidarity, ‘civic education’, ‘state education’, ‘national education’ etc., or the statement that children cannot be brought up in a certain direction, that the ‘political’ or ‘ideological’ direction in education perverts them because it shatters their individual development that is a purely ‘spontaneous’ process – the only one and, consequently, of greatest value for the development and formation of the relatively vague and abstractly perceived human ‘personality’¹⁷.

Pedagogy of hidden and open heterodoxy for the recovery of scientific identity

Poles could not countenance the reality constructed in such a way that going beyond the ‘us-them’ division was not possible. Apart from antagonistic logic, there is also non-antagonistic logic that reflects games with a non-zero sum going on between particular trends and theories – non-antagonistic pedagogies. With each political crisis during the times of the People’s Republic of Poland, Poles realised that removing constitutive antagonisms selected by the state authorities, and faith in the emergence of society where antagonism would be eliminated, was a utopia. In the world of discursively constructed identities and practices there are already examples of states in which these relations are non-antagonistic. There were discussions over what to do in order to prevent discourses or pedagogical theories being sharpened by leaders of intellectual groups from leading to discriminatory practices towards other entities and penetrating into collective life, with attempts being made to gain control of it and impose the only correct, true and valid canon on it. “Intellectuals differ from ordinary scholars in the belief that it is possible to reach the truth not only by means of a cumulative increase of knowledge, but

---

¹⁶ Stefan Wołoszyn, *Dzieje wychowania i myśli pedagogicznej w zarysie [An Outline of the History of Education and Pedagogical Thought]* (Warszawa: PWN 1964), 400.

¹⁷ *Ibidem*.

also by subverting old views, bringing down commonly accepted prejudices and rejecting authorities, which become an obstacle on the road to autonomy¹⁸.

In 1989, Polish pedagogy was prepared for the change of the political system and its own paradigms due to underground studies in Western pedagogical thought being conducted during the period of socialism and foreign co-operation with partner academic centres in the West. In the People's Republic of Poland, unlike in other socialist countries, there was a development of some paradigms of research and directions of thought whose results were either only proclaimed during university lectures or published underground¹⁹. In the times of the developing socialist society, the scientific environment was dominated by the clearly self-determining Marxist-Leninist orthodoxy²⁰, but it was confronted with the activity

---

¹⁸ Szymon Wróbel, 'Wstęp' ['Introduction'], in: *Uniwersytet w opałach* [University in Trouble], ed. Szymon Wróbel, *Studia Pedagogiczno-Artystyczne*, vol. 6 (Kalisz-Poznań: Wydział Pedagogiczno-Artystyczny UAM w Poznaniu 2006), 17.

¹⁹ Cf.: Wit Mader, *Walka „Solidarności” o społeczny kształt oświaty w Polsce* [The Struggle of the Solidarity for the Social Shape of Education in Poland] (London: Polska Macierz Szkolna 1988); Julian Radziejewicz, *Szkoła uspołeczniona i uspołeczniająca* [Socialised and Socialising School] (Warszawa: Zeszyty Edukacji Narodowej. Zespół Oświaty Niezależnej 1989).

²⁰ Heliodor Muszyński, *Podstawy wychowania społeczno-moralnego* [Fundamentals of Social-Moral Education] (Warszawa: PZWS 1967); idem, *Teoretyczne podstawy systemu wychowawczego szkoły* [Theoretical Fundamentals of Educational System of the School] (Warszawa-Poznań: Instytut Pedagogiki UAM w Poznaniu, Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego 1972); idem, *Wychowanie moralne w zespole* [Moral Education in a Team] (Warszawa: WSiP 1974); idem, *Ideał i cele wychowania* [The Ideal and Goals of Education] (Warszawa: WSiP 1974); idem, *Zarys teorii wychowania* [An Outline of the Theory of Education] (Warszawa: PWN 1977); Suchodolski, *O pedagogikę...* [For Pedagogy...]; idem (ed.), *Eksperymenty pedagogiczne w Polsce w latach 1900–1939. Źródła do dziejów myśli pedagogicznej* [Pedagogical Experiments in Poland in the Years 1900–1939. Sources to the History of Pedagogical Thought], introduction by Bogdan Suchodolski, materials collected by Wanda Dzierżbicka, Stanisław Dobrowolski (Wrocław-Warszawa-Kraków: Ossolineum 1963); idem, *Pedagogika. Podręcznik dla kandydatów na nauczycieli* [Pedagogy. A Handbook for Candidates for Teachers], fifth issue amended (Warszawa: PWN 1980); Łukasz Kurdybacha, *Z historii walki o szkołę świecką* [From the History of Struggle for Secular School] (Warszawa: Nasza Księgarnia 1961); idem (ed.), *Historia wychowania* [The History of Education], vol. I (Warszawa: PWN 1966); idem (ed.), *Historia wychowania* [The History of Education], vol. II (Warszawa: PWN 1967); idem, *Wpływ Rewolucji Październikowej i szkoły radzieckiej na polską myśl oświatową 1918–1939* [The Impact of the October Revolution and Soviet School on the Polish Educational Thought of 1918–1939] (Warszawa: PWN 1967); idem, *Idee oświatowe i wychowawcze W.I. Lenina* [The Educational and Uprising Ideas of V.I. Lenin] (Warszawa: PWN 1970).

of pedagogues representing psychosocial²¹ and comparative²² orientation, with philosophically diverse – in spite of the evident detachment of socialist instrumental pedagogy from directions of philosophical thought – Christian personalistic pedagogy²³, pedagogy of culture²⁴, phenomenological pedagogy²⁵, hermeneutical

---

²¹ Mieczysław Łobocki, *Godziny wychowawcze w szkole [Tutor's Lessons in School]* (Warszawa: PZWS 1970); idem, *Wychowanie w klasie szkolnej. Z zagadnień dynamiki grupowej [Upbringing in a School Class. From the Issues of Group Dynamics]* (Warszawa: WSiP 1974); Zbigniew Zaborowski, *Stosunki społeczne w klasie szkolnej [Social Relations in a School Class]* (Warszawa: PWN 1964); idem, *Podstawy wychowania zespołowego [Fundamentals of Team Education]* (Warszawa: PWN 1967); idem, *Stosunki międzyludzkie a wychowanie [Interpersonal Relations vs. Education]* (Warszawa: Nasza Księgarnia 1974); idem, *Psychospołeczne problemy wychowania [Psychosocial Issues of Education]* (Warszawa: Nasza Księgarnia 1977); Konarzewski, *Podstawy... [Fundamentals...]*; Tadeusz Lewowicki, *Aspiracje dzieci i młodzieży [Aspirations of Children and Young People]* (Warszawa: PWN 1987).

²² Bogdan Nawroczyński, *O szkolnictwie francuskim [About French Education]* (Warszawa: PWN 1961); Kazimierz Sośnicki, *Rozwój pedagogiki zachodniej na przełomie XIX i XX wieku [The Development of Western Pedagogy at the Turn of the 20th Century]* (Warszawa: PZWS 1967); Chmaj, *Prądy... [Currents...]*; Czesław Kupisiewicz, *Szkolnictwo w procesie przebudowy [Education in the Transformation Process]* (Warszawa: WSiP 1987); Karol Kotłowski, *Filozofia a zadania pedagogiki [Philosophy vs. The Tasks of Pedagogy]* (Wrocław: Ossolineum 1973).

²³ Stefan Kunowski, *Podstawy współczesnej pedagogiki [Fundamentals of Modern Pedagogy]* (Łódź: Wydawnictwo Salezjańskie 1981); Janusz Tarnowski, *Problem chrześcijańskiej pedagogiki egzystencjalnej [The Problem of Christian Existential Pedagogy]* (Warszawa: Wydawnictwo ATK 1982).

²⁴ Zygmunt Mysłakowski, *Państwo a wychowanie [The State vs. Education]* (Warszawa: Nasza Księgarnia, Spółka Akcyjna ZNP 1935); idem, *Totalizm czy kultura [Totalism or Culture]* (Kraków: Published by Spółdzielnia Wydawnicza "Czytelnik" 1938); idem, *Wychowanie człowieka w zmiennej społeczności. Studia z filozofii wychowania [Human Education in a Changeable Society. Studies in the Philosophy of Education]* (Warszawa: Książka i Wiedza 1964); idem, *Proces kształcenia i jego wyniki [The Education Process and Its Results]* (Warszawa: PZWS 1970); idem, *Pisma wybrane [Collected Writings]*, selected by Tadeusz Nowacki, (Warszawa: PZWS 1971); Bogdan Nawroczyński, *Życie duchowe. Zarys filozofii kultury [Spiritual Life. An Outline of the Philosophy of Culture]* (Kraków–Warszawa: Księgarnia Wydawnicza F. Pieczętkowski i Ska 1947).

²⁵ Stanisław Ruciński, *Wychowanie jako wprowadzanie w życie wartościowe. Próba marksistowskiego określenia aksjologicznej i metodologicznej problematyki ideału wychowawczego [Education as a Valuable Introduction to Life. An Attempt at the Marxist Definition of the Axiological and Methodological Issues of the Educational Ideal]* (Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 1981).

pedagogy²⁶, pedagogical sociology²⁷; critical²⁸ and liberal pedagogy, including libertarian pedagogy²⁹.

At that time, important studies in general pedagogy and the methodology of pedagogical research³⁰ and the history of pedagogical thought³¹ also came into being. An exceptional event – presumably as a result of the political crisis also in Poland in 1968 – was the publication of the Polish translation of the handbook by the French pedagogue Gaston Mialaret³² and, a few years later, the Polish translations of Ivan Illich's dissertation from the political trend of emancipational pedagogy³³. On the other hand, there was the publication of Célestin Freinet's pedagogy and its elaboration for the needs of Polish education³⁴ due to the fact that this pedagogue of new education was a member of the French Communist movement. The fact of the existence – in the times of the People's Republic of

---

²⁶ Andrea Folkierska, *Pytanie o pedagogikę [The Question about Pedagogy]* (Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego 1983).

²⁷ Józef Chałasiński, *Spoleczeństwo i wychowanie. Socjologiczne zagadnienia szkolnictwa i wychowania w społeczeństwie współczesnym [Society and Education. Sociological Issues of Education and Upbringing in Modern Society]* (Warszawa: Instytut Wydawniczy "Nasza Księgarnia" 1948); Florian Znaniecki, *Socjologia wychowania [The Sociology of Education]*, vol. I (Warszawa: Komisja Pedagogiczna MWRiOP 1928); idem, *Socjologia wychowania [The Sociology of Education]*, vol. II (Warszawa: Komisja Pedagogiczna MWRiOP 1930).

²⁸ Zbigniew Kwieciński, *Dylematy. Inicjatywy. Przebudzenia. Nad przesłankami odrodzenia edukacji w Polsce [Dilemmas. Initiatives. Awakenings. On the Circumstances of the Revival of Education in Poland]* (Wrocław: Inicjatywa Wydawnicza Aspekt 1985); Lech Witkowski, 'Problem edukacji antyfundamentalnej (w warunkach odbudowy edukacji w Polsce)' ['The Problem of Anti-Fundamental Education (In Conditions of the Reconstruction of Education in Poland)'], *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Socjologia Wychowania IV* 135 (1982) (Toruń: Wydawnictwo UMK 1982).

²⁹ Ryszard Łukaszewicz (ed.), 'Wrocławska Szkoła Przyszłości. Przesłanki eksperymentu nad szkołą' ['Wrocław School of Future. The Circumstances of an Experiment on School'], *Acta Universitatis Wratislaviensis* 396 (1978), *Prace Pedagogiczne XIII*; Bogusław Śliwerski, 'Czy musimy wychowywać?' ['Do We Have to Educate?'], *Harczerz Rzeczypospolitej* 5 (1988), 17–22.

³⁰ Stanisław Palka, 'Kształcenie przez badanie w praktyce szkolnej' ['Education Through Research in School Practice'], *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Pedagogiczne* 1 (1984) (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 1984); idem, *Teoria pedagogiczna a praktyczne doświadczenia nauczycieli [Pedagogical Theory vs. Practical Experiences of Teachers]* (Warszawa: WSiP 1989); Marian Łobocki, *Metody badań pedagogicznych. Skrypt przeznaczony dla studentów pedagogiki, psychologii oraz wyższych szkół pedagogicznych [Methods of Pedagogical Research. A Script Intended for Students of Pedagogy and Psychology and Schools of Pedagogy]* (Warszawa: PWN 1978).

³¹ Stefan Wołoszyn, *Dzieje wychowania i myśli pedagogicznej w zarysie [An Outline of the History of Education and Pedagogical Thought]* (Warszawa: PWN 1964); idem (ed.), *Źródła do dziejów wychowania i myśli pedagogicznej [Sources for the History of Education and Pedagogical Thought]*, vol. I–III (Warszawa: PWN 1965); Józef Miąso, *Historia wychowania. Wiek XX [The History of Education. The 20th Century]*, vol. I–II (Warszawa: PWN 1981).

³² Gaston Mialaret, *Introduction a la pédagogie* (Paris: Presses Universitaires de France 1964).

³³ Ivan Illich, *Deschooling Society* (New York: Harper and Row 1970).

³⁴ Halina Semenowicz, *Nowoczesna szkoła Freineta [Freinet's Modern School]* (Warszawa: NK 1966); eadem, *Freinet w Polsce. Próby realizacji koncepcji pedagogicznej C. Freineta w szkole polskiej [Freinet in Poland. Attempts to Implement the Pedagogical Concept of C. Freinet in the Polish School]* (Warszawa: WSiP 1980).

Poland – of the symbolic violence of the state and its delegated bureaucrats in the struggle for the creation and imposition of a legitimised vision of the social world through, for example, official language as a tool of dominant classifications and representations did not mean the lack of resistance towards it or the anticipation of freedom to be granted to science and education. The pedagogy of this period had, often contrary to the pedagogues themselves, problems with metareflexive discourse and with inter- and intradisciplinarity.

Borderland pedagogy

Upon the liquidation of censorship in 1990, the Solidarity revolution initiated a radical change of research in the Polish pedagogy of transition and the borderland. How aptly Z. Kwieciński referred to this threshold as a transition. He wrote:

‘Transition’ refers to the cracking and change of political, cultural and generational formation. In addition, it refers to paradigmatic change in models of understanding of the educational process, to questions about changes in strategies of deliberate educational and school changes, in parallel education and continuous training. When speaking about ‘transition’, we accent the process, movement on the borderland, on the edges, in areas connecting philosophical traditions that have been separated until then, the effort of abandoning earlier limitations and using things previously doomed to existence on the borderland and margins in the centre³⁵.

The period of Polish transformation was the time of return to the freedom of research, including the dissemination of results of the research that was censored or banned from printing in the period of the People’s Republic of Poland. In her studies, Ewa Rodziewicz also pointed out the time of transition of Polish pedagogy:

The transformation period was becoming simultaneously a prompt, the ‘universalism of the borderland’, ‘political opposition’ and its challenges for education, searching for the meanings of freedom and its borders in various types of modernist and postmodernist thinking. The present time – a time of controversies around pedagogy and education – is still the unveiling of discourses absent ‘here’ and present there, ‘elsewhere’. Importantly, building democracy ‘here’ is meant, and this task proves neither easy nor clear, but always complex. Particularly when we become aware of different positions of understanding this idea, ‘different practices of democratic thinking’³⁶.

---

³⁵ Zbigniew Kwieciński, ‘Pedagogika i edukacja wobec wyzwania kryzysu i gwałtownej zmiany społecznej’ [‘Pedagogy and Education in the Face of the Challenge of Crisis and Rapid Social Change’], in: *Ku pedagogii pogranicza* [Towards Borderland Pedagogy], ed. Zbigniew Kwieciński, Lech Witkowski (Toruń: UMK. Ośrodek Studiów Kulturowych i Edukacyjnych 1990), 10.

³⁶ Ewa Rodziewicz, *Perspektywa modernistyczna w pedagogice i jej przekraczanie* [The Modernist Perspective in Pedagogy and Its Transgression], Preprint 9 (2/96), Polish Scientific Conference, Szklarska Poręba, 25th–27th October 1996 (Wrocław: Uniwersytet Wrocławski. Instytut Pedagogiki 1996), 3.

Polish pedagogy, like German (Erziehungswissenschaften) or Anglo-American education sciences (The Science of Education), bore the responsibility for conducting research that was to be used not only for constructing and developing theoretical models, but also should support socialising, upbringing, educational and care environments and institutions, as well as those concerning the inclusion and re-validation of disabled persons, in the implementation of their assumed functions and tasks. During the period of socialism, Polish culture, science and education experienced a special kind of anti-development crisis, the inefficiency of educational institutions, and the collapse of social safety and capital. In 1990, Zbigniew Kwiecieński, one of the few critics of socialist educational policy, wrote:

Pedagogy is facing a huge effort due to challenges of social and cultural transformation. We must start many paths from the beginning. Shut the door and start work from scratch again. Renew interrupted and forgotten discourses, clear our backlog, explain, refresh the memory of our marginalised achievements, create preferences for general pedagogy, for the philosophy of education, open up to the fundamental theories of human being, society and culture and to global problems, open the road and the world for scientific youth and the road towards us for texts and knowledge from around the world, be closer to new practices, brave innovators and creators of good educational practices. It is necessary to help quieten down the pedagogy that was instrumentally adapted to the infamous previous system in the past³⁷.

From 1989, the restoration of the pedagogy of reform (New Education) and alternative school pedagogy began in Poland³⁸. The best indicator of the application and revision of various orientations in this pedagogy became the intensively developed non-public school system³⁹; in the state school system, this was reflected by the engagement of teachers in the creation of authorial schools, classes

---

³⁷ Kwiecieński, 'Pedagogika...' ['Pedagogy...'], 9.

³⁸ Mirosław S. Szymański, *Niemiecka pedagogika reformy 1890–1933* [*The German Pedagogy of Reform 1890–1933*] (Warszawa: WSiP 1992); idem, *Myslenie i dzialanie pedagogiczne w Drugiej Rzeczypospolitej. Esej polityczno-owsiatowy* [*Pedagogical Thinking and Action in the Second Polish Republic. A Political & Educational Essay*] (Warszawa: Wydawnictwo Akademickie "Żak" 2016); Ewa Łatacz, *Recepcja teorii pedagogicznej M. Montessori w Polsce do roku 1939* [*The Reception of the Pedagogical Theory of M. Montessori in Poland until 1939*] (Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 1996); Bogusław Śliwerski, *Pedagogika dziecka. Studium pajdocentryzmu* [*Pedagogy of the Child. A Study of Paidocentrism*] (Gdańsk: GWP 2007).

³⁹ Agnieszka Gromkowska-Melosik, *Elitarne szkolnictwo średnie. Między reprodukcją społeczno-kulturową a ruchliwością konkurencyjną* [*Elite Secondary Education. Between Social-Cultural Reproduction and Competitive Mobility*] (Poznań: WN UAM 2015); Aleksander Nalaskowski, *Szkoła jako opus dei* [*School As Opus Dei*] (Toruń: Liceum Ogólnokształcące PW "Poltech" 1991); idem, *Szkoła Laboratorium. Od działań autorskich do pedagogii źródeł* [*Laboratory School. From Author's Activities to the Pedagogy of Sources*] (Kraków: ORE. Oficyna Wydawnicza "Impuls" 2017); Jolanta Zwiernik, *Alternatywa w edukacji przedszkolnej. Studium teoretyczno-empiryczne* [*An Alternative in Kindergarten Education. A Theoretical & Empirical Study*] (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 1996).

and curricula⁴⁰. It was necessary to overcome many myths and dysfunctions of science related to its potential atheoreticity, ahistoricism, alleged ideologicality or the low level of empirical research (in the quantitative paradigm) in order to regain the confidence that this scientific discipline had enjoyed in society before World War II.

Particularly important became the scientific dissertations from the period of the Second Polish Republic brought out of university and state libraries that were unavailable in the People's Republic of Poland for scientists, students and non-academic readers as works excluded from circulation, including numerous Polish translations of pedagogical dissertations by American⁴¹, Canadian⁴², British⁴³,

---

⁴⁰ Bogumiła Dumowska, *Edukacja autorska w szkołach publicznych w Polsce* [*Authorial Education in Public Schools in Poland*] (Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls" 2003); Monika Figiel, *Szkoły autorskie w Polsce. Realizacje edukacyjnych utopii* [*Authorial Schools in Poland. The Implementations of Educational Utopias*] (Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls" 2001); Bogusław Śliwerski, Wiesława Śliwerska, *Edukacja w wolności* [*Education in Freedom*] (Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls" 1991); Bogusław Śliwerski, *Wyspy oporu edukacyjnego* [*The Islands of Educational Resistance*] (Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls" 1993); idem, *Edukacja autorska* [*Authorial Education*] (Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls" 1996); idem, *Edukacja pod prąd* [*Education Against the Tide*] (Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls" 2001); idem (ed.), *Edukacja w wolności* [*Education in Freedom*], vol. 2 (Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls" 1992); Danuta Nakoneczna, *Klasy autorskie w szkołach twórczych* [*Authorial Classes in Creative Schools*] (Warszawa: Towarzystwo Szkół Twórczych 1993); eadem, *Uczniowie zdolni i ich nauczyciele: 15-lecie Towarzystwa Szkół Twórczych: 1983–1998* [*Gifted Students and Their Teachers: 15 Years of the Society of Creative Schools: 1983–1998*] (Warszawa: Towarzystwo Szkół Twórczych 1998); eadem, *W poszukiwaniu koncepcji kształcenia zdolnych: 15-lecie Towarzystwa Szkół Twórczych 1983–1998* [*In Search of the Concept of Education of Gifted Students: 15 Years of the Society of Creative Schools 1983–1998*] (Warszawa: Towarzystwo Szkół Twórczych 1998); eadem, *Wychowanie w szkole gimnazjalnej: 20-lecie Towarzystwa Szkół Twórczych 1983–2003* [*Education in Middle School: 20 Years of the Society of Creative Schools 1983–2003*] (Warszawa: Towarzystwo Szkół Twórczych 2003); Stanisław Dylak, *Wprowadzenie do konstruowania szkolnych programów nauczania* [*Introduction to the Elaboration of School Curricula*] (Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN 2002); Dorota Klus-Stańska, *Konstruowanie wiedzy o szkole* [*The Constructing of Knowledge about School*] (Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego 2002).

⁴¹ John Dewey, *The Child and the Curriculum* (Chicago: University of Chicago Press 1902); idem, *My Pedagogic Creed* (New York–Chicago: E.L. Kellogg & Co. 1897); idem, *Philosophy and Civilization* (New York: G.P. Putnam's Sons 1931); idem, Polish edition: *Wybór pism pedagogicznych* [*Selected Pedagogic Writings*], selection, introduction and elaboration by Józef Pieter (Wrocław: Ossolineum 1967); idem, *Democracy and Education. An Introduction to the Philosophy of Education* (New York: Macmillan 1916); John C. Almack, *Education for Citizenship* (New York: Houghton Mifflin Company 1924); Helen Parkhurst, *Education on the Dalton Plan* (London: G. Bell and Sons 1927).

⁴² Peter Sandiford, Polish edition: *Szkolnictwo angielskie* [*The English Education System*], translated into Polish by Władysław Gumplowicz (Warszawa–Łódź: Published by "Nasza Księgarnia", Sp. Akc. 1927).

⁴³ Robert R. Rusk, *Experimental Education* (London: Longmans Green 1919).

Swiss⁴⁴, French⁴⁵, Swedish⁴⁶, German⁴⁷ and Italian scholars⁴⁸. They have played a significant role in the renewal of kindergarten and early school education, making teachers and students aware of the real theoretical and methodological origins of modern Polish pedagogy and their introduction “[...] to the culture of social sciences being practised in the aspect of humanities”⁴⁹.

It was necessary to restore the scientific status of pedagogy, which had been devastated by regime governments of the People’s Republic of Poland and socialist ideology after 1948. The then-current research and publications in the field of the history of education and pedagogical thought, the theory of education, general pedagogy and didactics had to be cleansed of falsified data excluding anthropological and axiological differences, epistemological approaches and interpretations of fundamental premises of pedagogical subdisciplines, including those appropriated particularly by Russian authors. The source of pedagogical thought is philosophy, sociology or psychology. The fact that pedagogy is expressed in scientific and theoretical language does not mean that it should immediately translate into the language of social practice concerning the sphere of education, care or upbringing, because “[...] language and its use are also signs of social practice, and social practices are understood in a specific language and created by this language”⁵⁰. Thus, if what serves as the direction of pedagogical thought being isomorphous towards the direction of philosophical, sociological, psychological, anthropological, political and other thought is presented as a discourse and what serves as a discourse is marked as a paradigm in texts – and this happens many times only for the purpose of emphasising the exceptional character of one’s own analyses – reductions or unauthorised classifications are introduced in a language that, instead of including, excludes us from the common scientific debate and the adequate presence in it.

---

⁴⁴ Edouard Claparède, *L'éducation fonctionnelle* [Functional Education] (Paris : Delachaux & Niestle 1931).

⁴⁵ Maurice Debesse, Gaston Mialaret (ed.), Polish edition: *Rozprawy o wychowaniu. Filozoficzne, psychologiczne i socjologiczne aspekty wychowania* [Dissertations on Education. Philosophical, Psychological and Sociological Aspects of Education] (Warszawa: PWN 1988).

⁴⁶ Ellen Key, *The Century of the Child* (New York–London: G.P. Putnam’s Sons 1909).

⁴⁷ Georg Kerschensteiner, *Die Seele des Erziehers und das Problem der Lehrerbildung* [The Soul of the Educator and the Problem of Teacher Education] (Leipzig–Berlin: Teubner 1921); idem, *The Idea of the Industrial School*, transl. from German: Rudolf Pintner (New York: The Macmillan Company 1913).

⁴⁸ Maria Montessori, *The Discovery of the Child*, transl. from Italian by Mary A. Johnstone (New York: Ballentine Books 1948); eadem, *The Formation of Man*, transl. from Italian by M. Joseph Costelloe (New York: Ballantine 1948).

⁴⁹ Hejnicka-Bezwińska, *W poszukiwaniu...* [In Search...], 13.

⁵⁰ Dorota Klus-Stańska, ‘Dyskursy pedagogiki wczesnoszkolnej’ [‘Discourses of Early School Pedagogy’], in: *Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania* [Early School Pedagogy: Discourses, Problems, Solutions], ed. Dorota Klus-Stańska, Maria Szczepka-Pustkowska (Warszawa: WAIp 2009), 27.

Only after 1989 did historians and general pedagogues join the trend of research based essentially on the departure from the dichotomous and antagonistic division of contemporary pedagogical thought into directions and trends that could be clearly categorised in either of the mutually opposite options. Research on contemporary pedagogical directions began to exceed the opposition of traditional scientific dual thinking based on the polarisation of positions in favour of synthetic research and comprehensive thinking about current cognitive space. The role of research in democracy and open society was to present to the society, particularly pedagogues and candidates for this profession, various pedagogical currents and directions so that they could make independent choices and organise themselves around the model or approach to education or upbringing with which they particularly identify. The emergence of each trend on the educational scene as an unquestionable fact being the subject matter of profound comparative and historical research, pedagogues could engage *implicite* in each of them as a value deserving protection⁵¹. After a few decades of absence, the trend of transcendent Christian (both Catholic and Protestant) pedagogy that plays a key role for the Polish nation was renewed in Polish pedagogy⁵².

---

⁵¹ Krystyna Duraj-Nowakowa, *Źródła podejść do pedagogiki* [*Sources of Approaches to Pedagogy*] (Kielce: Świętokrzyska Szkoła Wyższa 2005); Monika Jaworska-Witkowska, Zbigniew Kwieciński, *Nurty pedagogii: naukowe, dyskretnie, odlotowe* [*Scientific, Discreet and Spectacular Trends of Pedagogy*] (Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls" 2011); Bogusław Śliwerski, *Współczesne teorie i nurty wychowania* [*Contemporary Theories and Trends of Education*] (Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls" 1998); Stefan Wołoszyn, *Pedagogiczne wędrówki przez wieki i zagadnienia. Studia i szkice* [*Pedagogical Travels Through the Centuries and Issues. Studies and Sketches*], volume prepared and edited by Zofia Żukowska (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 1996).

⁵² Jerzy Bagrowicz, *Edukacja religijna współczesnej młodzieży* [*The Religious Education of the Contemporary Youth*] (Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK 2000); idem, 'Towarzyszyć wzrastaniu. Z dyskusji o metodach i środkach edukacji religijnej młodzieży' ['Accompanying the Adolescence Period. From Discussions on Methods and Means of Religious Education of Youth'], *Scripta Theologica Thoruniensia* (Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK 2006); Jerzy Bagrowicz, Stanisław Jankowski, 'Pan Bóg twój, wychowuje ciebie' (Pwt 8,5). *Studia z pedagogiki biblijnej* ['So The Lord Your God Disciplines You' (Deut. 8:5). *Studies in Biblical Pedagogy*] (Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK 2005); Mieczysław Gogacz, *Podstawy wychowania* [*Fundamentals of Education*] (Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów 1993); idem, *Osoba zadaniem pedagogiki. Wykłady Bydgoskie* [*The Person as the Task of Pedagogy. Bydgoszcz Lectures*] (Warszawa: Oficyna Wydawnicza Navo 1997); Janina Kostkiewicz, *Wychowanie do wolności wyboru* [*Education Towards the Freedom of Choice*] (Kraków-Rzeszów: Wydawnictwo WSP 1998); eadem (ed.), *Chrześcijańskie inspiracje w pedagogice* [*Christian Inspirations in Pedagogy*] (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2011); eadem (ed.), *Pedagogie katolickich zgromadzeń zakonnych. Historia i współczesność* [*Pedagogies of Catholic Monastic Orders. History and Modernity*], vol. 1 (Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls" 2012); eadem, *Pedagogie katolickich zgromadzeń zakonnych. Historia i współczesność* [*Pedagogies of Catholic Monastic Orders. History and Modernity*], vol. 3 (Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls" 2015); eadem, *Kierunki i koncepcje pedagogiki katolickiej w Polsce 1918–1939* [*Trends and Concepts of Catholic Pedagogy in Poland 1918–1939*] (Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls" 2015); Janina Kostkiewicz, Kazimierz Misiaszek (ed.), *Pedagogie katolickich zgromadzeń zakonnych. Historia i współczesność* [*Pedagogies of Catholic Monastic Orders. History and Modernity*], vol. 2 (Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls" 2013); Zbigniew Marek S], *Pedagogika*

Heterogeneous pedagogy

From the Solidarity revolution onwards, articles and books of contemporary foreign authors whose dissertations are recognised as the standard of an educated pedagogue around the world were translated into Polish and published in Poland every year. Polish pedagogical thought slowly began to achieve the status of heterogeneous sciences in terms of paradigm and source. Polish pedagogues systematically began to depart from servile pedagogy, which built its general and axiological and anthropological foundations on orthodoxical Marxist (socialist) pedagogy, in favour of pluralistic, open and multiparadigmatic pedagogy⁵³.

---

towarzystwa. *Perspektywa tradycji ignacjańskiej* [*The Pedagogy of Accompanying. The Perspective of Ignatian Tradition*] (Kraków: Akademia Ignatianum w Krakowie 2017); Piotr Mazur, *Podstawy pedagogiki pastoralnej* [*Fundamentals of Pastoral Pedagogy*] (Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna "Ignatianum", Wydawnictwo WAM 2011); Jarosław Michalski, *Edukacja i religia jako źródła rozwoju egzystencjalno-kognitywnego. Studium hermeneutyczno-krytyczne* [*Education and Religion as Sources of Existential & Cognitive Development. A Hermeneutical & Critical Study*] (Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 2004); Bogusław Milerski, *Hermeneutyka pedagogiczna. Perspektywy pedagogiki religii* [*Pedagogical Hermeneutics. The Perspectives of the Pedagogy of Religion*] (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe ChAT 2011); Jan Niewęglowski, *Wychowawczo-społeczna działalność salezjanów w Polsce w latach 1898–1989* [*The Educational & Social Activity of Salesian Monks in Poland in the Years 1898–1989*] (Warszawa: Towarzystwo Naukowe Franciszka Salezego 2011); Marian Nowak, *Podstawy pedagogiki otwartej* [*Fundamentals of Open Pedagogy*] (Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL 1999); idem, *Pedagogiczny profil nauk o wychowaniu. Studium z odniesieniami do pedagogiki pielęgniarstwa* [*The Pedagogical Profile of Education Sciences. A Study with References to the Pedagogy of Nursing*] (Lublin: Wydawnictwo KUL 2012); Alina Rynio, *Pedagogika katolicka. Zagadnienia wybrane* [*Catholic Pedagogy. Selected Issues*] (Stalowa Wola: Wydawnictwo KUL 1999); Helena Slotwińska, *Pedagogika religii w relacjach z dyscyplinami teologicznymi* [*The Pedagogy of Religion in Relations with Theological Disciplines*] (Lublin: Wydawnictwo KUL 2016); eadem, *Wychowanie chrześcijańskie szansą integralnego rozwoju człowieka. Studium z pedagogiki religii* [*Christian Education: An Opportunity for Integral Development of Man. A Study on the Pedagogy of Religion*] (Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls" 2019).

⁵³ Hejnicka-Bezwińska, *W poszukiwaniu...* [*In Search...*]; eadem, *Tożsamość pedagogiki. Od ortodoksji ku heterogeniczności* [*The Identity of Pedagogy. From Orthodoxy to Heterogeneity*] (Warszawa: Wydawnictwo 69 1997); eadem, *Praktyka edukacyjna w warunkach zmiany kulturowej (w poszukiwaniu logiki zmian)* [*Educational Practice in Conditions of Cultural Change (In Search of the Logic of Changes)*] (Warszawa: PWN 2015); eadem, *Pedagogika. Podręcznik do pierwszego stopnia kształcenia na poziomie wyższym* [*Pedagogy. A Handbook to the First Degree of Higher-Level Education*] (Warszawa: Difin 2015); Zbyszko Melosik, *Postmodernistyczne kontrowersje wokół edukacji* [*Postmodernist Controversies Around Education*] (Poznań–Toruń: Wydawnictwo "Edytor" 1995); idem, *Tożsamość, ciało i władza. Teksty kulturowe jako (kon)teksty pedagogiczne* [*Identity, Body and Power. Cultural Texts as Pedagogical (Con)texts*] (Poznań–Toruń: Wydawnictwo "Edytor" 1996); idem, *Teoria i praktyka edukacji wielokulturowej* [*The Theory and Practice of Multicultural Education*] (Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls" 2007); Zbyszko Melosik, Tomasz Szuklarek (ed.), *Kultura, tożsamość, edukacja. Migotanie znaczeń* [*Culture, Identity, Education. The Flickering of Meanings*] (Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls" 1998); Śliwerski, *Współczesne teorie...* [*Contemporary Theories...*]; idem, *Współczesna myśl pedagogiczna* [*Contemporary Pedagogical Thought*] (Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls" 2009); Kostkiewicz, *Chrześcijańskie inspiracje...* [*Christian Inspirations...*]; Amadeusz Krause, *Współczesne paradygmaty pedagogiki specjalnej* [*Contemporary*

Polish research on contemporary pedagogical thought is reflected by historical and philosophical works with an analysis of texts of representatives of the given philosophy of education along with its reception. Their authors reveal controversies about the attitude of pedagogues to ideals and positions towards the trend concerned in the context of approaches, orientations and prejudices that largely prevail in Poland. Sometimes they formulate questions concerning the Polish romantic philosophy of upbringing and educational ideology that are significant for researchers of thought and bear a dominant 'national' stigma: Does this mean that the directions in question are nationalistic? Do they bear a religious stigma, too?⁵⁴ In this kind of research it is important to look for references of the thought under analysis to various traditions of historiosophic and pedagogical thinking on an international scale in many countries, which makes them fit into a common cultural heritage and turns scientists into authors of the history of humanity as a spiritual community⁵⁵.

The recovery of scientific identity was easier thanks to reissues of pre-war monographs and minor dissertations of general pedagogues⁵⁶, educators, school

---

Paradigms of Special Pedagogy] (Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls" 2010); Dorota Klus-Stańska, *Paradygmaty dydaktyki. Myśleć teorią o praktyce [Paradigms of Didactics. Thinking about Practice in Terms of Theory]* (Warszawa: PWN 2018); Marek Budajczak, *Edukacja domowa [Home Education]* (Gdańsk: GWP 2004); Maria Czerepaniak-Walczak, *Między dostosowaniem a zmianą. Elementy emancypacyjnej teorii edukacji [Between Adaptation and Change. Elements of Emancipational Theory of Education]* (Szczecin: Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego 1995); eadem, *Proces emancypacji kultury szkoły [The Process of Emancipation of School Culture]* (Warszawa: Wolters Kluwer 2018); Marek Kościelniak, *Zrozumieć Rogersa. Studium koncepcji pedagogicznych Carla R. Rogersa [Understanding Rogers. A Study of Pedagogical Concepts of Carl R. Rogers]* (Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls" 2004); Wiktor Żłobicki, *Edukacja holistyczna w podejściu Gestalt [Holistic Education in the Gestalt Approach]* (Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls" 2008).

⁵⁴ Wołoszyn, *Pedagogiczne...* [Pedagogical...], 72.

⁵⁵ Kostkiewicz, *Chrześcijańskie inspiracje...* [Christian Inspirations...]; Marta Znaniecka, *Kategoria duchowości i jej wybrane parafrazy w pedagogice [Category of spirituality and its selected paraphrases in pedagogy]* (Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego 2016).

⁵⁶ Sergiusz Hessen, *Studia z filozofii kultury [Studies in the Philosophy of Culture]*, selection, introduction and footnotes by Andrzej Walicki (Warszawa: PWN 1968); Antoni Danysz, *O wychowaniu [On Education]*, 2nd issue (Lwów-Warszawa: Książnica-Atlas 1925); Henryk Rowid, *Podstawy i zasady wychowania [Fundamentals and Rules of Education]* (Warszawa: "Nasza Księgarnia" 1946).

and comparative pedagogues⁵⁷, social pedagogues⁵⁸ and pedeutologists⁵⁹, as well as new interpretations of classic pedagogical works⁶⁰.

⁵⁷ Henryk Rowid, *System daltoński w szkole powszechnej* [*The Daltonian System in Mainstream School*] (Kraków: Nakład Gebethnera i Wolffa 1927); idem, *Szkoła twórcza. Podstawy teoretyczne i drogi urzeczywistnienia nowej szkoły* [*Creative School. Theoretical Fundamentals and Paths of Implementation of a New School*], introduction by Bogdan Suchodolski (Warszawa: Książka i Wiedza 1958); Bogdan Nawroczyński, *Uczeń i klasa. Zagadnienia pedagogiczne związane z nauczaniem i organizowaniem klasy szkolnej* [*The Pupil and the Class. Pedagogical Issues Relating to Teaching and Organisation of School Class*] (Lwów–Warszawa: Książnica-Atlas 1931); idem, *Zasady nauczania* [*The Rules of Teaching*], 2nd issue (Lwów–Warszawa: Książnica-Atlas 1931); idem, *Swoboda i przymus w wychowaniu. Siedem rozpraw pedagogicznych* [*Freedom and Compulsion in Education. Seven Pedagogical Dissertations*], 2nd issue (Warszawa: Published by “Nasza Księgarnia”, Spółka Akc. 1932); idem, *O wychowawcach i wychowaniu. Dwanaście studiów pedagogicznych* [*On Tutors and Education. Twelve Pedagogical Studies*] (Warszawa: PWN 1968); idem, *Polska myśl pedagogiczna. Jej główne linie rozwojowe i cechy charakterystyczne* [*Polish Pedagogical Thought. Its Main Development Lines and Characteristics*], elaboration and afterword by Agnieszka Skulimowska, 2nd issue (Siedlce: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego 2018); Kazimierz Sośnicki, *Dydaktyka ogólna* [*General Didactics*] (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo 1959); Chmaj, *Prądy...* [*Currents...*]; Aleksander Kamiński, *Nauczanie i wychowanie metodą harcereką* [*Teaching and Education Using the Scout's Method*] (Warszawa: Nasza Księgarnia 1948).

⁵⁸ Helena Radlińska, *Stosunek wychowawcy do środowiska społecznego. Szkice z pedagogiki społecznej* [*The Tutor's Attitude to the School Environment. Sketches on Social Pedagogy*] (Warszawa: Published by “Nasza Księgarnia”, Sp. Akc. ZNP 1935).

⁵⁹ Jan Władysław Dawid, *O duszy nauczycielstwa* [*On the Soul of Teaching*] (Warszawa: Published by “Nasza Księgarnia”, Sp. Akc. Związek Pol. Nauczycielstwa Szkół Powszechnych 1927).

⁶⁰ Andrzej Niesiołowski, *Zarys pedagogiki ogólnej. Rękopisy z oflagu* [*An Outline of General Pedagogy. Manuscripts from an Oflag*], reading and elaboration by Janina Kostkiewicz (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2017); Marian Nowak, Tomasz Ozóg, Alina Rynio (ed.), *W trosce o integralne wychowanie* [*Out of Concern for Integral Education*] (Lublin: Wydawnictwo KUL 2003); Sabina Guz, *Metoda Montessori w przedszkolu i szkole. Kształcenie i osiągnięcia dzieci* [*Montessori's Method in Kindergarten and School. Education and Achievements of Children*] (Lublin: Wydawnictwo UMCS 2006); Dorota Jankowska, *Koncepcja wychowania Floriana Znanieckiego dla współczesnej pedagogiki* [*Florian Znaniecki's Concept of Education for Contemporary Pedagogy*] (Warszawa: Wydawnictwo APS 1996); Czesław Kupisiewicz, Irena Wojnar (ed.), *Mysliciele – o wychowaniu* [*Thinkers about Education*] (Warszawa: Polska Oficyna Wydawnicza 1996); Czesław Kupisiewicz (ed.), *Mysliciele – o wychowaniu* [*Thinkers about Education*], vol. II (Warszawa: Polska Oficyna Wydawnicza 2000); Paweł Piotrowski, Józef Górniewicz, *Pedagogika kultury i postkultury. Idee i przemiany kulturowe* [*The Pedagogy of Culture and Postculture. Cultural Ideas and Changes*] (Olsztyn: Centrum Badań Społecznych UWM 2015); Lech Witkowski, *Przełom dwoistości w pedagogice polskiej. Historia. Teoria. Krytyka* [*The Breakthrough of Duality in Polish Pedagogy. History. Theory. Criticism*] (Kraków: Oficyna Wydawnicza “Impuls” 2013); idem, *Humanistyka stosowana. Wirtuozeria, pasje, inicjacje. Profesje społeczne versus ekologia kultury* [*Applied Human Science. Virtuosity, Passions, Initiations. Social Professions vs. The Ecology of Culture*] (Kraków: Oficyna Wydawnicza “Impuls”, WSB w Dąbrowie Górniczej 2018); Śliwerski, *Współczesne teorie...* [*Contemporary Theories...*]; idem, *Pedagogika dziecka...* [*Pedagogy of the Child...*]; Bogusław Śliwerski, Marek Walancik (ed.), *Wybór tekstów Profesora Bogdana Nawroczyńskiego* [*A Selection of Texts by Professor Bogdan Nawroczyński*] (Kraków: Oficyna Wydawnicza “Impuls”, Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej 2017); Rafał Włodarczyk, *Lévinas. W stronę pedagogiki azylu* [*Lévinas. Towards the Pedagogy of Asylum*] (Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2009); Andrea Folkierska, *Sergiusz Hessen – pedagog odpowiedzialny* [*Sergiusz Hessen: A Responsible Pedagogue*] (Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2005); Andrzej Murzyn, *Filozofia*

A specific kind of ‘epidemic’ or inflation of pedagogical theories, their fragmentation or multidirectionality being felt by the older generation of pedagogues results in the loss of the ability to differentiate between pluralistic maps of thought in favour of the continuous return to the construction of the dually perceived world of opposites

[...] that always, on the one hand, indicate the real value and, on the other hand, by means of confrontation, determine a set of non-values or opposite values. In the situation of this excess quantity of dispersed values, how to evaluate what is beauty, what is ugliness, what is truth, what is false, what is right and what is wrong? If too many values attack us at one time and have no reference to reality, since they only resemble real dilemmas from the past, their entire system simply disappears and is impossible to determine⁶¹.

The postmodern day substitutes the metanarrative and super-project in the commonly valid singular form with multitude and diversity. “Today we live projects rather than one project. Designing and operations that the fulfilment of projects requires have become subject to privatisation, deregulation and fragmentation”⁶². Today, no pedagogical (also postmodernist) theory cannot be considered as a detached objective form of viewing and evaluating the social reality. The pluralism and multidimensionality of social and cultural reality ensure that the postmodern discourse does not deprive any of the modernist discourses recognised by science to date of the basis for claiming the recognition of the universality of their analyses and systems of values. Since postmodernism abolishes universal values, projects of pedagogical activities should be founded on the idea of ‘local’ emancipation. This means the opening of the authorities and society towards the articulations of individual and group subjective positions that would

---

nauczania wychowującego J.F. Herbarta [*The Philosophy of Educating Teaching by J.F. Herbart*] (Kraków: Oficyna Wydawnicza “Impuls” 2010); Sławomir Sztobryn, *Polskie badania nad myślą pedagogiczną w latach 1900–1939 w świetle czasopiśmiennictwa. Ujęcie metahistoryczne* [*Polish Research on Pedagogical Thought in the Years 1900–1939 in Light of the Pedagogical Press. A Metahistorical Approach*] (Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2000); Marian Byblik, *Innowacje i eksperymenty pedagogiczne „okresu przełomu”. Doświadczenia radzieckie, rosyjskie, ukraińskie* [*Invitations and Pedagogical Experiments of the “Transformation Period”. Soviet, Russian and Ukrainian Experiences*] (Bydgoszcz: Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej 2016); Hanna Zielińska, Ivan Illich, *Między romantyzmem a anarchizmem pedagogicznym* [*Between Romanticism and Pedagogical Anarchism*] (Toruń: Wydawnictwo UMK 1996); Hanna Zielińska-Kostyło, *Rekonstrukcjonistyczne koncepcje zmiany społecznej poprzez edukację. Antropologia pedagogiczna Theodore’a Brameld’a* [*Reconstructionist Concepts of Social Change Through Education. Theodore Brameld’s Pedagogical Anthropology*] (Toruń: Wydawnictwo UMK 2005).

⁶¹ Wojciech J. Burszta, Waldemar Kuligowski, *Dlaczego kościotrup nie wstaje. Ponowoczesne pejzaże kultury* [*Why The Skeleton Is Not Getting Up. The Postmodern Landscapes of Culture*], introduction by Zygmunt Bauman (Warszawa: Wydawnictwo Sic! 1999), 97.

⁶² Zygmunt Bauman, *Ciało i przemoc w obliczu ponowoczesności* [*The Body and Violence in the Face of Postmodernity*] (Toruń: Wydawnictwo UMK 1995), 19.

have the right to create or cultivate differences as important elements of the educational environment and, therefore, to create separate pedagogies addressed to particular areas of social differentiation. Such articulation of changes based on the policy of differences and multidimensionality requires the treatment of pedagogues as 'transformative intellectuals' serving in the practice of emancipation and the discourse of freedom.

In spite of the long-term validity of pedagogical fundamentalism in the People's Republic of Poland, Polish pedagogy has not yet discarded the remains of the *homo sovieticus* syndrome in order to be open to the heterogeneous theoretical reality, particularly modern antifundamentalist trends⁶³. A pedagogical antifundamentalist is a person who actively or potentially resigns from the monistic pedagogical subject area subordinated to the only correct political ideology. They can argue for the fruitlessness of pursuing any kind of fundamentalist pedagogy or assume a passive position and resign from raising topics related to it in their dissertations⁶⁴. However, the weak reaction of Polish pedagogy to the political, social and economic transformation and the theoretical and methodological breakthrough manifests itself in the fact that we still maintain homogeneous thinking with elements of claims to another orthodoxy⁶⁵ in spite of the different socialising, educational, cultural or scientific reality. D. Klus-Stańska proves this state on the example of didactics:

The inability to accept, or even unawareness of the plurality of didactics and semantically vibrating concepts that clash in the semantic field, lead to a categorical disorder, naively subordinated according to the similarity of sound or the proximity of occurrence. In this way, for example, individualisation is identified with the student's individual work, the goals of education with its results, learning progress with evaluation, knowledge with the content of the handbook⁶⁶.

---

⁶³ Jerzy Kmita, 'Dwa nurty współczesne antyfundamentalizmu filozoficznego' ['Two Modern Trends of Philosophical Antifundamentalism'], in: *Przestrzenie kultury – dyskursy teorii* [Spaces of Culture – Discourses of Theory], ed. Andrzej Gwóźdź, Anna Zeidler-Janiszewska (Warszawa: Narodowe Centrum Kultury 2008); Lech Witkowski, *Wyzwania autorytetu (przechadzki krytyczne w poszukiwaniu dyskursu dla teorii)* [The Challenges of Authority (Critical Wanderings in Search of Discourse for Theory)] (Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls" 2009).

⁶⁴ Ibidem, 48.

⁶⁵ Mariusz Gizowski, *Niebezpieczne nurty i idee filozoficzno-pedagogiczne* [Dangerous Philosophical & Pedagogical Trends and Ideas] (Koszalin: Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej 2015); Aleksander Nalaskowski, *Pedagogiczne złudzenia, zmyślenia, fikcje* [Pedagogical Illusions, Fabrications, Fictions] (Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls" 2009); Jan Zubelewicz, *Dwie filozofie edukacji: aksjocentryzm i pajdocentryzm* [Two Philosophies of Education: Axiocentrism and Paidocentrism] (Warszawa: Wydawnictwo Politechniki Warszawskiej 2003).

⁶⁶ Dorota Klus-Stańska, *Dydaktyka wobec chaosu pojęć i zdarzeń* [Didactics vs. The Chaos of Concepts and Events] (Warszawa: Wydawnictwo Akademickie "Żak" 2010), 39.

The increasing number of translations and Polish analyses of experiences of alternative pedagogues, such as Alexander S. Neill⁶⁷, adherents of free schools, resistance schools⁶⁸, alternative models of education in the form of the Daltonian plan⁶⁹, constructivist education⁷⁰, Célestin Freinet's modern school⁷¹, Montessori education⁷², Steiner education⁷³, the Khan Academy⁷⁴ or Ken Robinson's education meth-

⁶⁷ Alexander Sutherland Neill, *Summerhill: A Radical Approach to Child Rearing* (New York: Hart Publishing Company 1991); idem, *Summerhill School: A New View of Childhood* (New York: St. Martin's Griffin 1993).

⁶⁸ Wincenty Okoń, *Dziesięć szkół alternatywnych [Ten Alternative Schools]* (Warszawa: WSiP 1997); Mirosław S. Szymański, *Niemiecka pedagogika reformy 1890–1933 [The German Pedagogy of Reforms 1890–1933]* (Warszawa: WSiP 1992); idem, *Myslenie i działanie pedagogiczne w Drugiej Rzeczypospolitej. Esej polityczno-oświatowy [Pedagogical Thought and Action in the Second Polish Republic. A Political & Educational Essay]* (Warszawa: Wydawnictwo Akademickie "Żak" 2016); Śliwerski, Śliwerska, *Edukacja w wolności [Education in Freedom]*; Śliwerski, *Wyspy... [The Islands...]*; idem, *Edukacja autorska [Authorial Education]*; idem, *Edukacja pod prąd [Education Against the Tide]*; David Gribble, *Edukacja w wolności. W poszukiwaniu idealnego systemu kształcenia [Education in Freedom. In Search of an Ideal Education System]*, transl. Zofia Grudzińska (Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls" 2005).

⁶⁹ John Holt, *Zamiast edukacji. Warunki do uczenia się przez działanie [Instead of Education. Conditions for Education Through Action]*, transl. Dorota Konowrocka, introduction by Bogusław Śliwerski (Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls" 2007).

⁷⁰ Stanisław Dylak, *Architektura wiedzy w szkole [The Architecture of Knowledge in School]* (Warszawa: Difin 2013); Mieczysław Malewski, *Od nauczania do uczenia się. O paradygmatycznej zmianie w andragogice [From Teaching to Learning. On Paradigmatic Change in Andragogy]* (Wrocław: WN DSW 2010).

⁷¹ Małgorzata Kaliszewska (ed.), *Przez życie z pedagogiką Freineta [Through Life with Freinet's Pedagogy]* (Gniezno–Kraków: Polskie Stowarzyszenie Animatorów Pedagogiki Celestyna Freineta 2013); eadem, *Ruch freinetowski w Polsce w latach 1957–2014 [Freinet's Movement in Poland in the Years 1957–2014]* (Kielce: Wydawnictwo UJK w Kielcach 2015); Małgorzata Kaliszewska, Marta Krzywda, *Wnuki Freineta. Nauczycielskie doświadczanie inspiracji teoretycznej, twórczości, animacji i wspólnoty działań [Freinet's Grandchildren. Teachers' Experience of Theoretical Inspiration, Creative Work, Animation and Joint Activities]* (Gniezno–Kraków: Polskie Stowarzyszenie Animatorów Pedagogiki Celestyna Freineta 2012).

⁷² Barbara Surma, *System pedagogiczny Marii Montessori w placówkach wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej w Polsce i we Włoszech [Maria Montessori's Pedagogical System in Kindergartens and Early School Education Institutions in Poland and Italy]* (Łódź: Palatum 2008); eadem, *Pedagogika Montessori – podstawy teoretyczne i twórcze inspiracje w praktyce [Montessori's Pedagogy – Theoretical Fundamentals and Creative Inspirations in Practice]* (Łódź: Palatum 2008); eadem (ed.), *Pedagogika Marii Montessori w Polsce i w świecie [Maria Montessori's Pedagogy in Poland and Around the World]* (Łódź–Kraków: Wydawnictwo Palatum 2009); Małgorzata Miksza, *Zrozumieć Montessori [Understanding Montessori]* (Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls" 1998).

⁷³ Rudolf Steiner, *Ogólna wiedza o człowieku jako podstawa pedagogiki [General Knowledge of Human Being as the Basis of Pedagogy]* (Gdynia: Wydawnictwo Genesis 1998); idem, *Zagadnienia wychowania jako zagadnienie społeczne. Duchowe, kulturowo-historyczne i społeczne podłoża pedagogiki Szkoły Waldorfskiej [The Issues of Education As a Social Issue. Spiritual, Cultural & Historical and Social Foundations of Pedagogy of Waldorf School]* (Gdynia: Wydawnictwo Genesis 2004); idem, *Sztuka wychowania. Metodyka i dydaktyka [The Art of Education. Methodology and Didactics]* (Gdynia: Wydawnictwo Genesis 2005); Szymański, *Niemiecka...* [The German...]; Okoń, *Dziesięć szkół alternatywnych [Ten Alternative Schools]*.

⁷⁴ Salman Khan, *The One World Schoolhouse: Education Reimagined* (New York: Twelve 2013).

od⁷⁵, inspire Polish teachers to introduce their own innovations in kindergartens and primary schools.

Particularly popular in Polish scientific literature are results of analyses and interpretations of philosophical foundations of the pedagogical concept selected by the given author along with its anthropological assumptions. Each synthetic elaboration of contemporary trends and directions in pedagogy, on the one hand, has a common character; on the other hand, it is subjective, taking into account the development of pedagogical thought on an international and domestic scale. Some researchers state explicitly that they want to penetrate the essence of representatives of the trend or pedagogical thought in question in order to determine the conception of the human being that constitutes them “[...] for the purpose of making an attempt to ‘regain’ its inherent timeless layer, which may be still topical”⁷⁶. Stefan Wołoszyn proposes three research orientations in his syntheses: 1) biographical – based on the reconstruction of pedagogical views of the selected pedagogue, 2) directional – being an analysis of a specific current, direction, trend or ideology of education, and 3) typological & synthetic – being an authorial proposal to classify contemporary currents and directions⁷⁷. In such research, the answers to the following questions become important:

what concept of the human being underlies the pedagogical analysis?
 what philosophical inspirations do we find in the researcher’s works, among which philosophers does he seek the foundation for this own concept of education?
 in the light of the above findings, what is the essence, sense and primary goal of education? after all, it will give concrete quality to this pedagogy and will indicate its most appropriate qualities⁷⁸.

The trend that developed excellently during the 30 years of the People’s Republic of Poland is pedagogical lexicography⁷⁹. Without comparison with other

⁷⁵ Ken Robinson, *The Element: How Finding Your Passion Changes Everything* (New York: Penguin Books 2009); idem, *Creative Schools: The Grassroots Revolution That’s Transforming Education* (New York: Penguin Books 2015).

⁷⁶ Kostkiewicz, *Wychowanie...* [Education...], 12.

⁷⁷ Stefan Wołoszyn, *Nauki o wychowaniu w Polsce w XX wieku. Próba syntetycznego zarysu na tle powszechnym* [Education Sciences in Poland in the 20th Century. An Attempt to Make a Synthetic Outline Against the Common Background], 2nd extended issue (Kielce: Wydawnictwo “Strzelec” 1998).

⁷⁸ Kostkiewicz, *Wychowanie...* [Education...], 12.

⁷⁹ Józef Górniewicz, *Kategorie pedagogiczne. Odpowiedzialność, podmiotowość, samorealizacja, tolerancja, twórczość, wyobraźnia* [Pedagogical Categories. Responsibility, Subjectivity, Self-Fulfillment, Tolerance, Creativity, Imagination] (Olsztyn: Wydawnictwo WSP 1997); Wincenty Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny. Wydanie czwarte uzupełnione i poprawione* [New Pedagogical Dictionary. 4th Amended and Corrected Edition] (Warszawa: Wydawnictwo Akademickie “Zak” 2004); Bogusław Milerski, Bogusław Śliwerski (ed.), *Pedagogika. Leksykon PWN* [Pedagogy. The Companion of Polish Scientific Publishers PWN] (Warszawa: PWN 2000); Jarosław Jagieła, *Słownik terminów i pojęć badań jakościowych nad edukacją* [A Dictionary of Terms and Concepts of Quality Research on Education] (Częstochowa: Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie 2015); Małgorzata

postsocialist countries, Polish scholars published an academic series of pedagogical handbooks that can only be envied by scientists from other countries, including Western European countries. The first publication comprised two volumes of school pedagogy edited by educators and theoreticians of education⁸⁰; they were addressed to teachers who could become familiar mainly with Anglo-American theories of education and upbringing in schools, but also with the heritage of didactics of the pre-war period. In 2003, the first postsocialist handbook of academic pedagogy was published⁸¹; it presented synthetically the history of pedagogical thought and education, but also their contemporary development lines and characteristics not only from the viewpoint of the needs of professional teachers and pedagogues but also non-professional social educators. In 2006, the first international handbook of academic pedagogy was published in Poland and Europe⁸² – its authors were not only scholars from Poland but also from Italy,

---

Kupisiewicz, *Słownik pedagogiki specjalnej [Dictionary of Special Pedagogy]* (Warszawa: APS, WN PWN 2013); Czesław Kupisiewicz, Małgorzata Kupisiewicz, *Słownik pedagogiczny [Pedagogical Dictionary]* (Warszawa: PWN 2009); Danuta Lalak, Tadeusz Pilch (ed.), *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej [Elementary Concepts of Social Pedagogy and Social Work]* (Warszawa: Wydawnictwo Akademickie “Żak” 1999); Tadeusz Pilch (ed.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, tom I–II [The Pedagogical Encyclopaedia of the 21st Century, vol. I–II]* (Warszawa: Wydawnictwo Akademickie “Żak” 2003); idem (ed.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, tom III [The Pedagogical Encyclopaedia of the 21st Century, vol. III]* (Warszawa: Wydawnictwo Akademickie “Żak” 2004); idem (ed.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, tom IV [The Pedagogical Encyclopaedia of the 21st Century, vol. IV]* (Warszawa: Wydawnictwo Akademickie “Żak” 2005); idem (ed.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, tom V [The Pedagogical Encyclopaedia of the 21st Century, vol. V]* (Warszawa: Wydawnictwo Akademickie “Żak” 2006); idem (ed.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, tom VI [The Pedagogical Encyclopaedia of the 21st Century, vol. VI]* (Warszawa: Wydawnictwo Akademickie “Żak” 2007); idem (ed.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, tom VII [The Pedagogical Encyclopaedia of the 21st Century, vol. VII]* (Warszawa: Wydawnictwo Akademickie “Żak” 2008); Sławomir Olszewski, Katarzyna Parys, *Rozumieć chaos. Rzecz o terminach i znaczeniach im nadawanych w pedagogice specjalnej [Understanding Chaos. A Work about Terms and Meanings Assigned to Them in Special Pedagogy]* (Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego 2016); Krzysztof Zajdel, Małgorzata Prokosz (ed.), *Słownik. Kompendium wiedzy nauczyciela i rodzica [Dictionary. A Compendium of Knowledge for the Teacher and the Parent]* (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2014).

⁸⁰ Krzysztof Kruszewski, *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela. Podręcznik akademicki, vol. 1 [The Art of Teaching. The Teacher's Activities. An Academic Handbook, vol. 1]* (Warszawa: PWN 1991); Krzysztof Konarzewski (ed.), *Sztuka nauczania. Szkoła. Podręcznik akademicki, vol. 2 [The Art of Teaching. The School. An Academic Handbook, vol. 2]* (Warszawa: PWN 1991).

⁸¹ Zbigniew Kwieciński, Bogusław Śliwerski (ed.), *Pedagogika. Podręcznik akademicki, tom 1–2 [Pedagogy. An Academic Handbook, vol. 1–2]* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2003).

⁸² Bogusław Śliwerski (ed.), *Pedagogika. Podstawy nauk o wychowaniu, tom 1 [Pedagogy. Fundamentals of Education Sciences, vol. 1]* (Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne 2006); idem (ed.), *Pedagogika. Subdyscypliny wiedzy pedagogicznej, tom 2 [Pedagogy. Subdisciplines of Pedagogical Knowledge, vol. 2]* (Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne 2006); idem (ed.), *Pedagogika. Pedagogika wobec edukacji, polityki oświatowej i badań naukowych, tom 3 [Pedagogy. Pedagogy Towards Education, Educational Policy and Research, vol. 3]* (Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne 2006); idem (ed.), *Pedagogika. Subdyscypliny i dziedziny wiedzy*

Germany, Great Britain, Finland, Sweden, the Republic of Slovakia and the Czech Republic, who specialise in specific fields of pedagogical knowledge and are recognised researchers.

Conclusion

Polish pedagogical thought integrates and supports those who, thanks to their knowledge from the perspective of various scientific disciplines, help each person discover and multiply their own humanity and, at the same time, put values into practice and affirm life, also with regard to transcendent goals. The strength of pedagogy as a scientific discipline and reflection on its practice is proved by the fact that it incorporates the latest results of research from various fields of science with great wariness and seriousness, at the same time reacting to current social and political changes and facing new challenges or hopes. We can observe a clear turn towards the metaphysical sphere and a return to the philosophy of education and upbringing. However, it is not a reducing return that would eliminate pedagogy from the field of modern humanities, but a renaissance of the possible integration of the whole existing knowledge about education and upbringing by pedagogy. Pedagogy is not the only means to solve social, political, cultural and civilisational problems, although reacting to them would be more difficult without it. Its primary goal is to introduce the human being to the worlds of culture and social life so that the professionally supported education process would become the first factor after socialisation in the home environment that helps each human being in each community improve their chance to function in the world.

In highly developed democratic countries we can observe a socialising shift, shift or reorientation of the factors that have had a decisive influence on the education and upbringing of the young generation until recently, such as the family, Church or school. The emergence of new media and new means of communication and the increasingly common access to other ways of interpreting the world and values prevailing in it has led to a shift towards popular culture, towards values of the environment of everyday life, things that go on beyond institutions, reducing chances to exercise full control over or supervise human attitudes and behaviours⁸³. This creates tension towards the right claims of high culture, which fortunately does not vanish; as a result of globalisation and popular culture, its values are made available to an increasingly large number of people. Because of this socialising shift, pedagogy, which has been aware of these processes for a long

---

o edukacji, tom 4 [Pedagogy. Subdisciplines and Fields of Knowledge about Education, vol. 4] (Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne 2010).

⁸³ Zbyszko Melosik, *Kultura popularna i tożsamość młodzieży. W niewoli władzy i wolności [Popular Culture and the Identity of the Youth. In the Captivity of Knowledge and Freedom]* (Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls" 2013).

time, is in a good position today to help society negotiate with the young generation further conditions of its participation in the postmodern world; a world of flickering meanings and dispersed systems of values, but also a world of constantly present high ideals along with timeless and absolute values⁸⁴.

Główne linie rozwojowe polskiej pedagogiki od socjalistycznej ortodoksji do ponowoczesnej heterogenii

S t r e s z c z e n i e: Przedmiotem analizy jest stan polskiej myśli pedagogicznej w okresie między ortodoksją socjalistyczną a heterogenią pedagogiki otwartej na pluralizm. Syntetyczne studium otwiera krytyka ortodoksyjnej pedagogiki socjalistycznej w latach 1948–1989 ze wskazaniem na jej liderów oraz opozycyjny wobec niej nurt myśli i praktyk oświatowych. Ten ostatni ruch świadczył o heterodoksyjnej fazie rozwoju polskiej myśli pedagogicznej, która przechowała dokonania wybitnych humanistów z okresu dwudziestolecia międzywojennego (1918–1939), utrzymując kontakty z nauką światową oraz wspierając podziemną, niezależną edukację polskiego społeczeństwa. Dzięki temu możliwe było odzyskanie przez polską pedagogikę własnej tożsamości naukowej po 1989 roku, a więc w fazie heterogenii, która jest charakterystyczna dla rozwoju nauk społecznych i humanistycznych w państwach demokratycznych. Autor przedstawia nieobecne, bo cenzurowane w czasach ortodoksji szkoły naukowe, teorie i modele edukacji, które – mimo zniszczeń w czasach dwóch totalitaryzmów (faszyzm i bolszewizm) – rozwijają się w Polsce od stu lat, sytuując jej pedagogikę w centrum intradyscyplinarnych i interdyscyplinarnych badań komparatystycznych współczesnej myśli pedagogicznej na świecie.

S ł o w a k l u c z o w e: pedagogika, edukacja, komparatystyka pedagogiczna, ortodoksja, heterodoksja, heterogenia, Polska, współczesna myśl pedagogiczna, szkoły naukowe

References

- Almack, John C. *Wychowanie obywatelskie*, transl. Jerzy Piotrowski, reviewed and the introduction written by Józef Chałasiński. Lwów–Warszawa: Książnica-Atlas. S.A. Zjednocz. Zakłady Kartogr. i Wydawn. T.N.S.W., 1935.
- Bagrowicz, Jerzy. *Edukacja religijna współczesnej młodzieży*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK, 2000.
- Bagrowicz, Jerzy. 'Towarzyszyć wzrastaniu. Z dyskusji o metodach i środkach edukacji religijnej młodzieży'. *Scripta Theologica Thoruniensia*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK, 2006.
- Bagrowicz, Jerzy, Jankowski, Stanisław. 'Pan Bóg twój, wychowuje ciebie' (Pwt 8,5). *Studia z pedagogiki biblijnej*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK, 2005.
- Ball, Stephen J. *Foucault i edukacja. Dyscypliny i wiedza*. Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls", 1999.
- Bauman, Zygmunt. *Ciało i przemoc w obliczu ponowoczesności*. Toruń: Wydawnictwo UMK, 1995.

⁸⁴ Śliwerski (ed.), *Pedagogika. Podstawy nauk o wychowaniu, tom 1 [Pedagogy. Fundamentals of Education Sciences, vol. 1]*, VIII.

- Brezinka, Wolfgang. *Methatheorie der Erziehung*. München: Fischer Verlag, 1978.
- Budajczak, Marek. *Edukacja domowa*. Gdańsk: GWP, 2004.
- Burszta, Wojciech J., Kuligowski, Waldemar. *Dlaczego kościotrup nie wstaje. Ponowoczesne pejzaże kultury*, wstęp Zygmunt Bauman. Warszawa: Wydawnictwo Sic!, 1999.
- Bybluk, Marian. *Innowacje i eksperymenty pedagogiczne „okresu przełomu”*. Doświadczenia radzieckie, rosyjskie, ukraińskie. Bydgoszcz: Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej, 2016.
- Chalaśiński, Józef. *Spółczesność i wychowanie. Socjologiczne zagadnienia szkolnictwa i wychowania w społeczeństwie współczesnym*. Warszawa: Instytut Wydawniczy „Nasza Księgarnia”, 1948.
- Chmaj, Ludwik. *Prądy i kierunki w pedagogice XX wieku*. Warszawa: PZWS, 1963.
- Claparède, Edouard. *Wychowanie funkcjonalne*. Lwów-Warszawa: Książnica-Atlas, 1933.
- Czerepaniak-Walczak, Maria. *Między dostosowaniem a zmianą. Elementy emancypacyjnej teorii edukacji*. Szczecin: Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, 1995.
- Czerepaniak-Walczak, Maria. *Proces emancypacji kultury szkoły*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2018.
- Danysz, Antoni. *O wychowaniu*, 2nd edition. Lwów-Warszawa: Książnica-Atlas, 1925.
- Dawid, Jan Władysław. *O duszy nauczycielstwa*. Warszawa: Nakładem „Naszej Księgarni”, Sp. Akc. Związku Pol. Nauczycielstwa Szkół Powszechnych, 1927.
- Debesse, Maurice, Mialaret, Gaston (ed.). *Rozprawy o wychowaniu. Filozoficzne, psychologiczne i socjologiczne aspekty wychowania*. Warszawa: PWN, 1988.
- Dewey, John. *Demokracja i wychowanie. Wprowadzenie do filozofii wychowania*, transl. Zofia Doroszowa. Wrocław: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, 1972.
- Dewey, John. *Filozofia a cywilizacja*, transl. Stefan Purman. Warszawa: Wydawnictwo J. Przeworskiego, 1938.
- Dewey, John. *Moje pedagogiczne credo*, transl. Józef Pieter. Lwów-Warszawa: Książnica-Atlas, 1933.
- Dewey, John. *Szkoła a społeczeństwo*, transl. Maria Lisowska. Lwów-Warszawa: Książnica Polska, 1924.
- Dewey, John. *Szkoła i dziecko*, ze wstępem Edwarda Claparède, transl. Helena Błęszyńska. Warszawa: E. Wende i S-ka, 1929.
- Dewey, John. *Wybór pism pedagogicznych*, selection, introduction, elaboration Józef Pieter. Wrocław: Ossolineum, 1967.
- Dudzikowa, Maria. ‘Wprowadzenie do serii’. In: *Wychowanie. Pojęcia. Procesy. Konteksty*, ed. Maria Dudzikowa, Maria Czerepaniak-Walczak. Gdańsk: GWP, 2007.
- Dumowska, Bogumiła. *Edukacja autorska w szkołach publicznych w Polsce*. Kraków: Oficyna Wydawnicza “Impuls”, 2003.
- Duraj-Nowakowa, Krystyna. *Źródła podejść do pedagogiki*. Kielce: Świętokrzyska Szkoła Wyższa, 2005.
- Dylak, Stanisław. *Architektura wiedzy w szkole*. Warszawa: Difin, 2013.
- Dylak, Stanisław. *Wprowadzenie do konstruowania szkolnych programów nauczania*. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN, 2002.
- Figiel, Monika. *Szkoły autorskie w Polsce. Realizacje edukacyjnych utopii*. Kraków: Oficyna Wydawnicza “Impuls”, 2001.
- Folkierska, Andrea. *Pytanie o pedagogikę*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1983.
- Folkierska, Andrea. *Sergiusz Hessen – pedagog odpowiedzialny*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2005.
- Gizowski, Mariusz. *Niebezpieczne nurty i idee filozoficzno-pedagogiczne*. Koszalin: Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, 2015.
- Gogacz, Mieczysław. *Osoba zadaniem pedagogiki. Wykłady Bydgoskie*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Navo, 1997.
- Gogacz, Mieczysław. *Podstawy wychowania*. Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, 1993.
- Górniewicz, Józef. *Kategorie pedagogiczne. Odpowiedzialność, podmiotowość, samorealizacja, tolerancja, twórczość, wyobraźnia*. Olsztyn: Wydawnictwo WSP, 1997.
- Gribble, David. *Edukacja w wolności. W poszukiwaniu idealnego systemu kształcenia*, transl. Zofia Grudzińska. Kraków: Oficyna Wydawnicza “Impuls”, 2005.

- Gromkowska-Melosik, Agnieszka. *Elitarne szkolnictwo średnie. Między reprodukcją społeczno-kulturową a ruchliwością konkurencyjną*. Poznań: WN UAM, 2015.
- Guz, Sabina. *Metoda Montessori w przedszkolu i szkole. Kształcenie i osiągnięcia dzieci*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2006.
- Hejnicka-Bezwińska, Teresa. *Pedagogika. Podręcznik do pierwszego stopnia kształcenia na poziomie wyższym*. Warszawa: Difin, 2015.
- Hejnicka-Bezwińska, Teresa. *Praktyka edukacyjna w warunkach zmiany kulturowej (w poszukiwaniu logiki zmian)*. Warszawa: PWN, 2015.
- Hejnicka-Bezwińska, Teresa. *Tożsamość pedagogiki. Od ortodoksji ku heterogeniczności*. Warszawa: Wydawnictwo 69, 1997.
- Hejnicka-Bezwińska, Teresa. *W poszukiwaniu tożsamości pedagogiki. Świadomość teoretyczno-metodologiczna współczesnej pedagogiki polskiej (Geneza i stan)*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP w Bydgoszczy, 1989.
- Hessen, Sergiusz. *Podstawy pedagogiki*, transl. Adam Zieleńczyk. Warszawa: Nakładem "Naszej Księgarni", Sp. Akc. ZNP, 1931.
- Hessen, Sergiusz. *Studia z filozofii kultury*, selection, introduction and footnotes Andrzej Walicki. Warszawa: PWN, 1968.
- Hessen, Sergiusz. *Szkoła i demokracja na przełomie*, transl. Adam Zieleńczyk. Warszawa–Wilno: Nakładem "Naszej Księgarni", Sp. Akc., 1938.
- Holt, John. *Zamiast edukacji. Warunki do uczenia się przez działanie*, transl. Dorota Konowrocka, introduction. Bogusław Śliwerski. Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls", 2007.
- Illich, Ivan. *Społeczeństwo bez szkoły*, introduction Bogdan Suchodolski, transl. Felicja Ciemna. Warszawa: PIW, 1976.
- Jagięła, Jarosław. *Słownik terminów i pojęć badań jakościowych nad edukacją*. Częstochowa: Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, 2015.
- Jałmużna, Tadeusz. *Pedagogika „szkoły pracy” w Polsce międzywojennej i jej wpływ na kształcenie i dokształcanie nauczycieli szkół powszechnych*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 1983.
- Jankowska, Dorota. *Koncepcja wychowania Floriana Znanieckiego dla współczesnej pedagogiki*. Warszawa: Wydawnictwo APS, 1996.
- Januszewska, Edyta. *Dojrzewanie do wolności w wychowaniu. Rzecz o A.S. Neillu*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, 2002.
- Jaworska-Witkowska, Monika, Kwieciński, Zbigniew. *Nurty pedagogii: naukowe, dyskretne, odlotowe*. Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls", 2011.
- Kaliszewska, Małgorzata. *Ruch freinetowski w Polsce w latach 1957–2014*. Kielce: Wydawnictwo UJK w Kielcach, 2015.
- Kaliszewska, Małgorzata (ed.). *Przez życie z pedagogiką Freineta*. Gniezno–Kraków: Polskie Stowarzyszenie Animatorów Pedagogiki Celestyna Freineta, 2013. Kaliszewska, Małgorzata, Krzywda, Marta. *Wnuki Freineta. Nauczycielskie doświadczanie inspiracji teoretycznej, twórczości, animacji i wspólnoty działań*. Gniezno–Kraków: Polskie Stowarzyszenie Animatorów Pedagogiki Celestyna Freineta, 2012.
- Kamiński, Aleksander. *Nauczanie i wychowanie metodą harcerską*. Warszawa: Nasza Księgarnia, 1948.
- Kerschensteiner, Georg. *Dusza wychowawcy i zagadnienie kształcenia nauczycieli*, z poprawionego III wyd. niemieckiego, transl. Alfred Tom. Warszawa: Nakładem "Naszej Księgarni", Sp. Akc. ZNP, 1936.
- Kerschensteiner, Georg. *Pojęcie szkoły pracy. Podstawowy aksjomat procesu kształcenia*, selection, introduction, elaboration Bogdan Nawroczyński. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1970.
- Key, Ellen. *Stulecie dziecka*, transl. Iza Moszczeńska. Warszawa: Nakładem "Naszej Księgarni", Spółki Akc. Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych, 1928.
- Khan, Salman. *Akademia Khana. Szkoła bez granic*, transl. Maciej Potulny. Poznań: Media Rodzina, 2003.

- Klus-Stańska, Dorota. *Dydaktyka wobec chaosu pojęć i zdarzeń*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie "Żak", 2010.
- Klus-Stańska, Dorota. 'Dyskursy pedagogiki wczesnoszkolnej'. In: *Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązywania*, ed. Dorota Klus-Stańska, Maria Szczepska-Pustkowska. Warszawa: WAIp, 2009.
- Klus-Stańska, Dorota. *Konstruowanie wiedzy o szkole*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2002.
- Klus-Stańska, Dorota. *Paradygmaty dydaktyki. Myśleć teorią o praktyce*. Warszawa: PWN, 2018.
- Kmita, Jerzy. 'Dwa nurty współczesne antyfundamentalizmu filozoficznego'. In: *Przestrzenie kultury – dyskursy teorii*, ed. Andrzej Gwóźdź, Anna Zeidler-Janiszewska. Warszawa: Narodowe Centrum Kultury, 2008.
- Konarzewski, Krzysztof. *Podstawy teorii oddziaływań wychowawczych*. Warszawa: PWN, 1982.
- Konarzewski, Krzysztof (ed.). *Sztuka nauczania. Szkoła. Podręcznik akademicki*, vol. 2. Warszawa: PWN, 1991.
- Kostkiewicz, Janina. *Kierunki i koncepcje pedagogiki katolickiej w Polsce 1918–1939*. Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls", 2015.
- Kostkiewicz, Janina. *Wychowanie do wolności wyboru*. Kraków–Rzeszów: Wydawnictwo WSP, 1998.
- Kostkiewicz, Janina (ed.). *Chrześcijańskie inspiracje w pedagogice*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2011.
- Kostkiewicz, Janina (ed.). *Pedagogie katolickich zgromadzeń zakonnych. Historia i współczesność*, vol. 1. Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls", 2012.
- Kostkiewicz, Janina (ed.). *Pedagogie katolickich zgromadzeń zakonnych. Historia i współczesność*, vol. 3. Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls", 2015.
- Kostkiewicz, Janina, Misiaszek, Kazimierz (ed.). *Pedagogie katolickich zgromadzeń zakonnych. Historia i współczesność*, vol. 2. Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls", 2013.
- Kościelniak, Marek. *Zrozumieć Rogersa. Studium koncepcji pedagogicznych Carla R. Rogersa*. Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls", 2004.
- Kotłowski, Karol. *Filozofia a zadania pedagogiki*. Wrocław: Ossolineum, 1973.
- Kotłowski, Karol. 'Pedagogika filozoficzna na UŁ w 30-leciu PRL'. *Acta Universitatis Lodziensis* 14 (1976), Seria I.
- Krause, Amadeusz. *Współczesne paradygmaty pedagogiki specjalnej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls", 2010.
- Kruszewski, Krzysztof. *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela. Podręcznik akademicki*, vol. 1. Warszawa: PWN, 1991.
- Kunowski, Stefan. *Podstawy współczesnej pedagogiki*. Łódź: Wydawnictwo Salezjańskie, 1981.
- Kupisiewicz, Czesław. *Koncepcje reform szkolnych w latach osiemdziesiątych*. Warszawa: WN PWN, 1991.
- Kupisiewicz, Czesław. *Szkolnictwo w procesie przebudowy*. Warszawa: WSiP, 1987.
- Kupisiewicz, Czesław (ed.). *Myśliciele – o wychowaniu*, vol. II. Warszawa: Polska Oficyna Wydawnicza, 2000.
- Kupisiewicz, Czesław, Wojnar, Irena (ed.). *Myśliciele – o wychowaniu*. Warszawa: Polska Oficyna Wydawnicza, 1996.
- Kupisiewicz, Małgorzata. *Słownik pedagogiki specjalnej*. Warszawa: APS, WN PWN, 2013.
- Kurdybacha, Łukasz. *Idee oświatowe i wychowawcze W.I. Lenina*. Warszawa: PWN, 1970.
- Kurdybacha, Łukasz. *Wpływ Rewolucji Październikowej i szkoły radzieckiej na polską myśl oświatową 1918–1939*. Warszawa: PWN, 1967.
- Kurdybacha, Łukasz. *Z historii walki o szkołę świecką*. Warszawa: Nasza Księgarnia, 1961.
- Kurdybacha, Łukasz (ed.). *Historia wychowania*, vol. I. Warszawa: PWN, 1966.
- Kurdybacha, Łukasz (ed.). *Historia wychowania*, vol. II. Warszawa: PWN, 1967.
- Kwieciński, Zbigniew. *Dylematy. Inicjatywy. Przebudzenia. Nad przesłankami odrodzenia edukacji w Polsce*. Wrocław: Inicjatywa Wydawnicza Aspekt, 1985.

- Kwieciński, Zbigniew. 'Pedagogika i edukacja wobec wyzwania kryzysu i gwałtownej zmiany społecznej'. In: *Ku pedagogii pogranicza*, ed. Zbigniew Kwieciński, Lech Witkowski. Toruń: UMK. Ośrodek Studiów Kulturowych i Edukacyjnych, 1990.
- Kwieciński, Zbigniew, Śliwerski, Bogusław (ed.). *Pedagogika. Podręcznik akademicki, tom 1–2*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2003.
- Lalak, Danuta, Pilch, Tadeusz (ed.). *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie "Żak", 1999.
- Lewowicki, Tadeusz. *Aspiracje dzieci i młodzieży*. Warszawa: PWN, 1987.
- Łatacz, Ewa. *Recepcja teorii pedagogicznej M. Montessori w Polsce do roku 1939*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 1996.
- Łobocki, Marian. *Godziny wychowawcze w szkole*. Warszawa: PZWS, 1970.
- Łobocki, Marian. *Metody badań pedagogicznych. Skrypt przeznaczony dla studentów pedagogiki, psychologii oraz wyższych szkół pedagogicznych*. Warszawa: PWN, 1978.
- Łobocki, Marian. *Wychowanie w klasie szkolnej. Z zagadnień dynamiki grupowej*. Warszawa: WSiP, 1974.
- Łukaszewicz, Ryszard. *Edukacja dialektyczna i szkoła przyszłości*. Wrocław: Ossolineum, 1991.
- Łukaszewicz, Ryszard. *Edukacja z wyobraźnią, czyli jak podróżować bez map*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1994.
- Łukaszewicz, Ryszard. „Leczenie głupoty” i... czyli *Salony Edukacji Ekologicznej NATURAmy*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1996.
- Łukaszewicz, Ryszard (ed.). 'Wrocławska Szkoła Przyszłości. Przesłanki eksperymentu nad szkołą'. *Acta Universitatis Wratislaviensis* 396 (1978), *Prace Pedagogiczne* XIII.
- Mader, Wit. *Walka „Solidarności” o społeczny kształt oświaty w Polsce*. Londyn: Polska Macierz Szkolna, 1988.
- Małowski, Mirosław. *Od nauczania do uczenia się. O paradygmatycznej zmianie w andragogice*. Wrocław: WN DSW, 2010.
- Marek, Zbigniew SJ. *Pedagogika towarzyszenia. Perspektywa tradycji ignacjańskiej*. Kraków: Akademia Ignatianum w Krakowie, 2017.
- Mazur, Piotr. *Podstawy pedagogiki pastoralnej*. Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”, Wydawnictwo WAM, 2011.
- Melosik, Zbyszek. *Kultura popularna i tożsamość młodzieży. W niewoli władzy i wolności*. Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls", 2013.
- Melosik, Zbyszek. *Postmodernistyczne kontrowersje wokół edukacji*. Poznań–Toruń: Wydawnictwo "Edytor", 1995.
- Melosik, Zbyszek. *Teoria i praktyka edukacji wielokulturowej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls", 2007.
- Melosik, Zbyszek. *Tożsamość, ciało i władza. Teksty kulturowe jako (kon)teksty pedagogiczne*. Poznań–Toruń: Wydawnictwo "Edytor", 1996.
- Melosik, Zbyszek, Szuklański, Tomasz. *Kultura, tożsamość, edukacja. Migotanie znaczeń*. Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls", 1998.
- Mialaret, Gaston. *Wprowadzenie do pedagogiki*, transl. Bolesław Baranowski. Warszawa: PWN, 1968.
- Miś, Józef (ed.). *Historia wychowania. Wiek XX*, tom I–II. Warszawa: PWN, 1981.
- Michalski, Jarosław. *Edukacja i religia jako źródła rozwoju egzystencjalno-kognitywnego. Studium hermeneutyczno-krytyczne*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2004.
- Miksza, Małgorzata. *Zrozumieć Montessori*. Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls", 1998.
- Milner, Bogusław. *Hermeneutyka pedagogiczna. Perspektywy pedagogiki religii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe ChAT, 2011.
- Milner, Bogusław, Śliwerski Bogusław (ed.). *Pedagogika. Leksykon PWN*. Warszawa: PWN, 2000.
- Montessori, Maria. *O kształtowaniu się człowieka*, transl. Luiza Krolczuk-Wyganowska. Warszawa: WN PWN SA, 2019.
- Montessori Maria. *Odkrycie dziecka*, transl. Aleksandra Pluta. Łódź: Palatum, 2014.

- Murzyn, Andrzej. *Filozofia nauczania wychowującego J.F. Herbarta*. Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls", 2010.
- Muszyński, Heliodor. *Ideał i cele wychowania*. Warszawa: WSiP, 1974.
- Muszyński, Heliodor. *Podstawy wychowania społeczno-moralnego*. Warszawa: PZWS, 1967.
- Muszyński, Heliodor. *Teoretyczne podstawy systemu wychowawczego szkoły*. Warszawa–Poznań: Instytut Pedagogiki UAM, Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego, 1972.
- Muszyński, Heliodor. *Wstęp do metodologii pedagogiki*. Warszawa: PWN, 1970.
- Muszyński, Heliodor. *Wychowanie moralne w zespole*. Warszawa: WSiP, 1974.
- Muszyński, Heliodor. *Zarys teorii wychowania*. Warszawa: PWN, 1977.
- Mysłakowski, Zygmunt. *Państwo a wychowanie*. Warszawa: Nasza Księgarnia, Spółka Akcyjna ZNP, 1935.
- Mysłakowski, Zygmunt. *Pisma wybrane*, selection Tadeusz Nowacki. Warszawa: PZWS, 1971.
- Mysłakowski, Zygmunt. *Proces kształcenia i jego wyniki*. Warszawa: PZWS, 1970.
- Mysłakowski, Zygmunt. *Totalizm czy kultura*. Kraków: Nakładem Spółdzielni Wydawniczej "Czytelnik", 1938.
- Mysłakowski, Zygmunt. *Wychowanie człowieka w zmiennej społeczności. Studia z filozofii wychowania*. Warszawa: Książka i Wiedza, 1964.
- Nakoneczna, Danuta. *Klasy autorskie w szkołach twórczych*. Warszawa: Towarzystwo Szkół Twórczych, 1993.
- Nakoneczna, Danuta. *Uczniowie zdolni i ich nauczyciele: 15-lecie Towarzystwa Szkół Twórczych: 1983–1998*. Warszawa: Towarzystwo Szkół Twórczych, 1998.
- Nakoneczna, Danuta. *W poszukiwaniu koncepcji kształcenia zdolnych: 15-lecie Towarzystwa Szkół Twórczych 1983–1998*. Warszawa: Towarzystwo Szkół Twórczych, 1998.
- Nakoneczna, Danuta. *Wychowanie w szkole gimnazjalnej: 20-lecie Towarzystwa Szkół Twórczych 1983–2003*. Warszawa: Towarzystwo Szkół Twórczych, 2003.
- Nalaskowski, Aleksander. *Pedagogiczne złudzenia, zmyślenia, fikcje*. Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls", 2009.
- Nalaskowski, Aleksander. *Szkoła jako opus dei*. Toruń: Liceum Ogólnokształcące PW "Poltech", 1991.
- Nalaskowski, Aleksander. *Szkoła Laboratorium. Od działań autorskich do pedagogii źródeł*. Kraków: ORE. Oficyna Wydawnicza "Impuls", 2017.
- Nalaskowski, Stanisław. 'Naukowość pedagogiki w ujęciu Kazimierza Sośnickiego'. *Wychowanie Na Co Dzień* 1–2 (2003).
- Nawroczyński, Bogdan. *O szkolnictwie francuskim*. Warszawa: PWN, 1961.
- Nawroczyński, Bogdan. *O wychowawcach i wychowaniu. Dwanaście studiów pedagogicznych*. Warszawa: PWN, 1968.
- Nawroczyński, Bogdan. *Polska myśl pedagogiczna. Jej główne linie rozwojowe i cechy charakterystyczne*, elaboration and postscript Agnieszka Skulimowska, ed. II. Siedlce: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego, 2018.
- Nawroczyński, Bogdan. *Swoboda i przymus w wychowaniu. Siedem rozpraw pedagogicznych*, 2nd edition. Warszawa: Nakładem "Naszej Księgarni", Spółki Akc., 1932.
- Nawroczyński, Bogdan. *Uczeń i klasa. Zagadnienia pedagogiczne związane z nauczaniem i organizowaniem klasy szkolnej*. Lwów–Warszawa: Książnica-Atlas, 1931.
- Nawroczyński, Bogdan. *Zasady nauczania*, 2nd edition. Lwów–Warszawa: Książnica-Atlas, 1931.
- Nawroczyński, Bogdan. *Życie duchowe. Zarys filozofii kultury*. Kraków–Warszawa: Księgarnia Wydawnicza F. Pieczętkowski i Ska, 1947.
- Neill, Alexander Sutherland. *Nowa Summerhill*, transl. Maria Duch. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka, 1994.
- Neill, Alexander Sutherland. *Summerhill*, transl. Barbara Białecka. Katowice: Wydawnictwo Alma-print, 1991.

- Niesiołowski, Andrzej. *Zarys pedagogiki ogólnej. Rękopisy z oflagu*, reading and elaboration Janina Kostkiewicz. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2017.
- Niewęglowski, Jan. *Wychowawczo-społeczna działalność salezjanów w Polsce w latach 1898–1989*. Warszawa: Towarzystwo Naukowe Franciszka Salezego, 2011.
- Nowak, Marian. *Pedagogiczny profil nauk o wychowaniu. Studium z odniesieniami do pedagogiki pielęgniarstwa*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2012.
- Nowak, Marian. *Podstawy pedagogiki otwartej*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL, 1999.
- Nowak, Marian, Ożóg, Tomasz, Rynio, Alina (ed.). *W trosce o integralne wychowanie*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2003.
- Okoń, Wincenty. *Dziesięć szkół alternatywnych*. Warszawa: WSiP, 1997.
- Okoń, Wincenty. *Nowy słownik pedagogiczny. Wydanie czwarte uzupełnione i poprawione*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie “Żak”, 2004.
- Olszewski, Sławomir, Parys, Katarzyna. *Rozumieć chaos. Rzecz o terminach i znaczeniach im nadawanych w pedagogice specjalnej*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 2016.
- Palka, Stanisław. ‘Kształcenie przez badanie w praktyce szkolnej’. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Pedagogiczne* 1. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1984.
- Palka, Stanisław. *Teoria pedagogiczna a praktyczne doświadczenia nauczycieli*. Warszawa: WSiP, 1989.
- Parkhurst, Helen. *Wychowanie według planu daltonskiego*, transl. Zofia Umińska, Harriette Kennedy. Lwów–Warszawa: Książnica-Atlas, 1928.
- Pilch, Tadeusz (ed.). *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, vol. I–II. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie “Żak”, 2003.
- Pilch, Tadeusz (ed.). *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, vol. III. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie “Żak”, 2004.
- Pilch, Tadeusz (ed.). *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, vol. IV. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie “Żak”, 2005.
- Pilch, Tadeusz (ed.). *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, vol. V. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie “Żak”, 2006.
- Pilch, Tadeusz (ed.). *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, vol. VI. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie “Żak”, 2007.
- Pilch, Tadeusz (ed.). *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, vol. VII. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie “Żak”, 2008.
- Piotrowski, Paweł, Górniewicz, Józef. *Pedagogika kultury i postkultury. Idee i przemiany kulturowe*. Olsztyn: Centrum Badań Społecznych UWM, 2015.
- Radlińska, Helena. *Stosunek wychowawcy do środowiska społecznego. Szkice z pedagogiki społecznej*. Warszawa: Nakładem “Naszej Księgarni”, Sp. Akc. ZNP, 1935.
- Radziewicz, Julian. *Szkoła uspołeczniona i uspołecniająca*. Warszawa: Zeszyty Edukacji Narodowej. Zespół Oświaty Niezależnej, 1989.
- Robinson, Ken. *Kreatywne szkoły. Oddolna rewolucja, która zmienia edukację*, transl. Aleksander Baj. Kraków: Wydawnictwo Element, 2015.
- Robinson, Ken. *Uchwycić żywioł. O tym, jak znalezienie pasji zmienia wszystko*, transl. Aleksander Baj. Kraków: Element, 2012.
- Rodziewicz, Ewa. *Perspektywa modernistyczna w pedagogice i jej przekraczanie*, Preprint 9 (2/96), Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Szklarska Poręba, 25–27 X 1996. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski. Instytut Pedagogiki, 1996.
- Rowid, Henryk. *Podstawy i zasady wychowania*. Warszawa: “Nasza Księgarnia”, 1946.
- Rowid, Henryk. *System daltonski w szkole powszechnej*. Kraków: Nakład Gebethnera i Wolffa, 1927.
- Rowid, Henryk. *Szkoła twórcza. Podstawy teoretyczne i drogi urzeczywistnienia nowej szkoły*, introduction Bogdan Suchodolski. Warszawa: Książka i Wiedza, 1958.
- Ruciński, Stanisław. *Wychowanie jako wprowadzanie w życie wartościowe. Próba marksistowskiego określenia aksjologicznej i metodologicznej problematyki ideału wychowawczego*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 1981.

- Rusk, Robert R. *Pedagogika eksperymentalna*, transl. Zygmunt Ziemiński. Lwów–Warszawa: Książnica-Atlas, 1928.
- Rynio, Alina. *Pedagogika katolicka. Zagadnienia wybrane*. Stalowa Wola: Wydawnictwo KUL, 1999.
- Sandiford, Peter. *Szkolnictwo angielskie*, transl. Władysław Gumpłowicz. Warszawa–Łódź: Nakładem “Naszej Księgarni”, Sp. Akc., 1927.
- Semenowicz, Halina. *Freinet w Polsce. Próby realizacji koncepcji pedagogicznej C. Freineta w szkole polskiej*. Warszawa: WSiP, 1980.
- Semenowicz, Halina. *Nowoczesna szkoła Freineta*. Warszawa: Nasza Księgarnia, 1966.
- Słotwińska, Helena. *Pedagogika religii w relacjach z dyscyplinami teologicznymi*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2016.
- Słotwińska, Helena. *Wychowanie chrześcijańskie szansą integralnego rozwoju człowieka. Studium z pedagogiki religii*. Kraków: Oficyna Wydawnicza “Impuls”, 2019.
- Sońnicki, Kazimierz. *Dydaktyka ogólna*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1959.
- Sońnicki, Kazimierz. *Rozwój pedagogiki zachodniej na przełomie XIX i XX wieku*. Warszawa: PZWS, 1967.
- Steiner, Rudolf. *Ogólna wiedza o człowieku jako podstawa pedagogiki*. Gdynia: Wydawnictwo Genesis, 1998.
- Steiner, Rudolf. *Sztuka wychowania. Metodyka i dydaktyka*. Gdynia: Wydawnictwo Genesis, 2005.
- Steiner, Rudolf. *Zagadnienia wychowania jako zagadnienie społeczne. Duchowe, kulturowo-historyczne i społeczne podłoża pedagogiki Szkoły Waldorfskiej*. Gdynia: Wydawnictwo Genesis, 2004.
- Suchodolski, Bogdan. *O pedagogikę na miarę naszych czasów*. Warszawa: Książka i Wiedza, 1959.
- Suchodolski, Bogdan. *Świat człowieka a wychowanie*. Warszawa: KiW, 1967.
- Suchodolski, Bogdan (ed.). *Eksperymenty pedagogiczne w Polsce w latach 1900–1939. Źródła do dziejów myśli pedagogicznej*, introduction Bogdan Suchodolski, materials collected by Wanda Dzierzbicka, Stanisław Dobrowolski. Wrocław–Warszawa–Kraków: Ossolineum, 1963.
- Suchodolski, Bogdan (ed.). *Pedagogika. Podręcznik dla kandydatów na nauczycieli*, 5th edition, amended. Warszawa: PWN, 1980.
- Surma, Barbara. *Pedagogika Montessori – podstawy teoretyczne i twórcze inspiracje w praktyce*. Łódź: Palatum, 2008.
- Surma, Barbara. *System pedagogiczny Marii Montessori w placówkach wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej w Polsce i we Włoszech*. Łódź: Palatum, 2008.
- Surma, Barbara. (ed.). *Pedagogika Marii Montessori w Polsce i w świecie*. Łódź–Kraków: Wydawnictwo Palatum, 2009.
- Surmaczyński, Marian. *Warsztaty metodologiczne doktorantów socjologii, Podręcznik*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ARBORETUM, 2002.
- Szkudlarek, Tomasz, Śliwerski, Bogusław. *Wyzwania pedagogiki krytycznej i antypedagogiki*. Kraków: Oficyna Wydawnicza “Impuls”, 1992.
- Sztobryn, Sławomir. *Polskie badania nad myślą pedagogiczną w latach 1900–1939 w świetle czasopiśmiennictwa. Ujęcie metahistoryczne*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2000.
- Szymański, Mirosław S. *Myślenie i działanie pedagogiczne w Drugiej Rzeczypospolitej. Esey polityczno-oświatowy*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie “Żak”, 2016.
- Szymański, Mirosław S. *Niemiecka pedagogika reformy 1890–1933*. Warszawa: WSiP, 1992.
- Śliwerski, Bogusław. ‘Czy musimy wychowywać?’. *Harcierz Rzeczypospolitej* 5 (1988).
- Śliwerski, Bogusław. *Edukacja autorska*. Kraków: Oficyna Wydawnicza “Impuls”, 1996.
- Śliwerski, Bogusław. *Edukacja pod prąd*. Kraków: Oficyna Wydawnicza “Impuls”, 2001.
- Śliwerski, Bogusław. *Pedagogika dziecka. Studium pajądocentryzmu*. Gdańsk: GWP, 2007.
- Śliwerski, Bogusław. *Współczesna myśl pedagogiczna*. Kraków: Oficyna Wydawnicza “Impuls”, 2009.
- Śliwerski, Bogusław. *Współczesne teorie i nurty wychowania*. Kraków: Oficyna Wydawnicza “Impuls”, 1998.
- Śliwerski, Bogusław. *Wyspy oporu edukacyjnego*. Kraków: Oficyna Wydawnicza “Impuls”, 1993.

- Śliwerski, Bogusław (ed.). *Edukacja w wolności*. T. 2. Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls", 1992.
- Śliwerski, Bogusław (ed.). *Pedagogika. Pedagogika wobec edukacji, polityki oświatowej i badań naukowych*, tom 3. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2006.
- Śliwerski, Bogusław (ed.). *Pedagogika. Podstawy nauk o wychowaniu*, vol. 1. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2006.
- Śliwerski, Bogusław (ed.). *Pedagogika. Subdyscypliny i dziedziny wiedzy o edukacji*, vol. 4. Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2010.
- Śliwerski, Bogusław (ed.). *Pedagogika. Subdyscypliny wiedzy pedagogicznej*, vol. 2. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2006.
- Śliwerski, Bogusław, Śliwerska, Wiesława. *Edukacja w wolności*. Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls", 1991.
- Śliwerski, Bogusław, Walancik, Marek (ed.). *Wybór tekstów Profesora Bogdana Nawroczyńskiego*. Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls", Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej, 2017.
- Tarnowski, Janusz. *Problem chrześcijańskiej pedagogiki egzystencjalnej*. Warszawa: Wydawnictwo ATK, 1982.
- Witkowski, Lech. *Humanistyka stosowana. Wirtuozeria, pasje, inicjacje. Profesje społeczne versus ekologia kultury*. Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls", WSB w Dąbrowie Górniczej, 2018.
- Witkowski, Lech. 'Problem edukacji antyfundamentalnej (w warunkach odbudowy edukacji w Polsce)'. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Socjologia Wychowania IV* 135 (1982). Toruń: Wydawnictwo UMK, 1982.
- Witkowski, Lech. *Przełom dwoistości w pedagogice polskiej. Historia. Teoria. Krytyka*. Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls", 2013.
- Witkowski, Lech. *Wyzwania autorytetu (przechadzki krytyczne w poszukiwaniu dyskursu dla teorii)*. Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls", 2009.
- Włodarczyk, Rafał. *Lévinas. W stronę pedagogiki azylu*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2009.
- Wołoszyn, Stefan. *Dzieje wychowania i myśli pedagogicznej w zarysie*. Warszawa: PWN, 1964.
- Wołoszyn, Stefan. *Nauki o wychowaniu w Polsce w XX wieku. Próba syntetycznego zarysu na tle powszechnym*, 2nd edition, wideded. Kielce: Wydawnictwo "Strzelec", 1998.
- Wołoszyn, Stefan. *Pedagogiczne wędrówki przez wieki i zagadnienia. Studia i szkice*, volume prepared and edited by Zofia Żukowska. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 1996.
- Wołoszyn, Stefan (ed.). *Źródła do dziejów wychowania i myśli pedagogicznej*, tom I–III. Warszawa: PWN, 1965.
- Wróbel, Szymon. 'Wstęp'. In: *Uniwersytet w opalach*, ed. Szymon Wróbel, *Studia Pedagogiczno-Artystyczne*, vol. 6. Kalisz–Poznań: Wydział Pedagogiczno-Artystyczny UAM w Poznaniu, 2006.
- Zaborowski, Zbigniew. *Podstawy wychowania zespołowego*. Warszawa: PWN, 1967.
- Zaborowski, Zbigniew. *Psychospołeczne problemy wychowania*. Warszawa: Nasza Księgarnia, 1977.
- Zaborowski, Zbigniew. *Stosunki międzyludzkie a wychowanie*. Warszawa: Nasza Księgarnia, 1974.
- Zaborowski, Zbigniew. *Stosunki społeczne w klasie szkolnej*. Warszawa: PWN, 1964.
- Zaczyński, Władysław Piotr. 'O potrzebie teorii w badaniach pedagogicznych dydaktycznych'. *Kwartalnik Pedagogiczny* 3 (1991).
- Zajdel, Krzysztof, Prokosz, Małgorzata (ed.). *Słownik. Kompendium wiedzy nauczyciela i rodzica*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2014.
- Zielińska, Hanna. *Ivan Illich. Między romantyzmem a anarchizmem pedagogicznym*. Toruń: Wydawnictwo UMK, 1996.
- Zielińska-Kostyło, Hanna. *Rekonstrukcjonistyczne koncepcje zmiany społecznej poprzez edukację. Antropologia pedagogiczna Theodore'a Bramelda*. Toruń: Wydawnictwo UMK, 2005.
- Znаниеcka, Marta. *Kategoria duchowości i jej wybrane parafrazy w pedagogice*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2016.
- Znаниеcki, Florian. *Socjologia wychowania*, vol. I. Warszawa: Komisja Pedagogiczna MWRiOP, 1928.

- Znanecki, Florian. *Socjologia wychowania*, vol. II. Warszawa: Komisja Pedagogiczna MWRiOP, 1930.
- Zubelewicz, Jan. *Dwie filozofie edukacji: aksjocentryzm i pjdocentryzm*. Warszawa: Wydawnictwo Politechniki Warszawskiej, 2003.
- Zwiernik, Jolanta. *Alternatywa w edukacji przedszkolnej. Studium teoretyczno-empiryczne*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1996.
- Żłobicki, Wiktor. *Edukacja holistyczna w podejściu Gestalt*. Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls", 2008.